

LATENTNOST U GRADU: PRAZNINE U NOVOM SADU

Latentnost u gradu: Praznine u Novom Sadu

Izdavač

Centar za nove medije_kuda.org, Novi Sad

Godina izdanja

2012.

Autori

Luciano Basauri, Dafne Berc, Aleksandar Bede

Dizajn i priprema za štampu

Luciano Basauri

Prevod s engleskog jezika

Đorđe Čolić

Lektura

Predrag Rajić, Aleksandar Bede, Dafne Berc

Štampa

Daniel Print, Novi Sad

Tiraž

300 primeraka

CIP – Katalogizacija u publikaciji Biblioteka Matice srpske,
Novi Sad

ISBN 978-86-88567-05-3

COBISS.SR- ID 276070919

Ukoliko nije drugačije navedeno sav sadržaj ove publikacije licenciran je kao *Copyleft*. Prava za korišćen fotografski materijal zadržavaju autori fotografija i institucije iz kojih materijal potiče.

Ova publikacija objavljena je u sklopu projekta razmjene umjetnika između Akademije Schloss Solitude iz Stuttgarta i Centra za nove medije_kuda.org iz Novog Sada, koji se sprovodi u saradnji sa Zavodom za kulturu Vojvodine i podržan je od Pokrajinskog sekretarijata za kulturu i javno informiranje.

Posebno zahvaljujemo Ivani Korać, Aleksandru Lukiću, Darku Poliću i Andrei Palásti

Zahvaljujemo Branislavu Lučiću, Miroslavu Živkoviću, Đuri Đukiću, Nenadu Šeguljevu, Arhivu grada Novog Sada i Inicijativi za Društveni centar za dopuštenje korišćenja njihovog fotografskog materijala

SADRŽAJ

Predgovor

04

Latentnost u gradu: Praznine u Novom Sadu

06

Atlas novosadskih praznina

16

Strateško promišljanje

Potez trgovine i kulture

42

Potez bivše industrije i logistike

44

O autorima

46

Izvori ilustracija

47

PREDGOVOR

Ova publikacija rezultat je istraživanja koje je proizašlo iz saradnje dva kolektiva: Centra za nove medije_kuda.org iz Novog Sada i arhitektonskog para Analog iz Zagreba (Dafne Berc i Luciano Basauri). Istraživanje je započeto u okviru tromesečnog programa boravka umetnika i umetnica u Novom Sadu, u organizaciji Centra_kuda.org i Zavoda za kulturu Vojvodine i u saradnji sa Akademie Schloss Solitude iz Stuttgarta. U okviru ovog programa arhitekta Dafne i Luciano su boravili u Novom Sadu početkom 2012. godine.

Saradnja je proizašla iz potrebe da se nastavi istraživački kontinuitet na pitanjima urbanog stanja i razvoja Novog Sada, što je tema kojom smo se bavili 2010. godine u okviru projekta „A(u)kcija – registar novosadskih prostora između ličnih interesa i javnih potreba“. Dok je cilj tog projekta bilo temeljno dijagnostikovanje svih onih mesta na kojima *gradskost* Novog Sada kao zajednice *škripi*, kod „Latentnosti u gradu“ smo želeli da na odabranoj grupi prostornih problema pokažemo kakav teorijsko-tehnički aparat je neophodno imati kao podlogu za promišljanje budućnosti tih prostora, imajući na umu komplementarnost profesionalnih urbanističkih pristupa (institucionalnih ili ne) sa participativnošću građana i korisnika tih prostora.

I pored mnoštva mogućih istraživačkih putanja koje su se „A(u)kcijom“ otvorile, tema novog istraživanja se javila nezavisno, i to iz autentičnog prvog utiska gostujućih

istraživača o Novom Sadu, a to je utisak panorame grada prilikom prelaska Mosta slobode. Vizura topografije grada na reci posetiocima postaje osnovna prostorna geomorfološka koordinata od koje dalje kreće *otključavanje* i tumačenje grada. Ta prva impresija je dovela do saznanja da se mnogi vredni i još uvek neizgrađeni prostori u gradu upravo nižu uz Dunav i čine jedan sistem praznina (*voids*), zajedno sa rekom kao *večitom prazninom*. Ta praznina upravo konstituiše osnovni geografski identitet Novog Sada, što je dovelo do stava da i artificijelne urbane mikro-praznine unutar gradskog tkiva možda treba promišljati kao vredne upravo zbog njihove neizgrađenosti, jer komuniciraju nešto od te prirodne konstantne u unutrašnjosti gradskog prostora.

Na taj način se iskristalisala početna hipoteza: da se razvoj urbanosti Novog Sada krije u čuvanju ovih prostora od izgradnje. Usvajanjem takvog stava pomera se fokus ka onim zahvatima koji se tiču, pre svega, dostupnosti odabranih lokacija, povećanja kvaliteta urbanog prostora i ustanovljavanja različitih praksi aktivnog korišćenja ovih prostora od strane građana. Jer, urbanost leži u tim kategorijama, a ne u izgradnji ogoljenih stambeno-poslovnih kapaciteta.

Pa ipak ni takav pristup ne garantuje pravo rešenje za naše praznine, jer ne smemo zaboraviti da je gradska teritorija izuzetno produktivan resurs. Bilo izgrađen ili neizgrađen, bitno je da bude što pravednije iskorišćen i dostupan što raznovrsnijim grupama građana. Stoga smo pristupili

kompleksnoj dijagnozi odabranih praznina koje, na primer, tržište samo ne može da postavi, jer se vodi ograničenim pokazateljima – profitom i vlasništvom. Prema tome, ukoliko je izgradnja vrednog gradskog prostora neophodna, treba je pažljivo programirati prema procesima i potrebama celokupnog gradskog metabolizma. Jer kako bi se razumele praznine, neophodno je razumeti prvo grad.

Prema tome, cilj ove publikacije jeste da se promeni percepcija odabranih praznina u gradu, upravo kako bi se dovelo u pitanje viđenje tih lokacija kao praznih. A to je najčešći slučaj kada je u pitanju institucionalno bavljenje takvim lokacijama, bilo na fakultetu ili u urbanističkom zavodu. U tom smislu, ponudili smo model istraživačke podloge koja bi takođe mogla dalje da se razvija participativnijim planiranjem tj. učešćem korisnika u okviru postojećih neformalnih režima korišćenja odabranih praznina. Uspostavljanje takve planerske prakse u Novom Sadu tek predstoji.

LATENTNOST U GRADU: PRAZINE U NOVOM SADU

Kao deo inicijative Centra za nove medije_kuda.org čiji je cilj podsticanje diskusije kako o zaštiti tako i o razvoju novosadskih urbanih resursa, ovaj projekt obuhvata sastavljanje kataloga najznačajnijih gradskih „praznina“. Praznine su procenjivane s obzirom na njihove nedostatke, pozitivne osobine, odnos prema izgrađenom urbanom tkivu, trenutnu upotrebu i praktičnu vrednost za lokalne zajednice, te njihovu budućnost kao urbanih resursa i potencijalnih generatora identiteta – kao sistem koji je u stanju da podigne kvalitet svog doprinosa lokalnoj socio-urbanoj dinamici.

Praznine kao kolektivni urbani resurs i kao generatori lokalnog identiteta (o tome šta sačinjava prazninu unutar teorijskog okvira socio-urbane dinamike definisane kroz formalnu i neformalnu upotrebu)

U celini gledano, gradske vlasti su odgovorne za funkcionalne aspekte grada i, bez obzira koliko je to od slučaja do slučaja teško ostvariti, građani očekuju da ti aspekti budu operativni. Međutim, građanstvo takođe zahteva znatan stepen urbane stimulacije i participacije – nešto što se ukazuje kao dodana urbana vrednost, ali, kao ni gradske službe, ipak ne bi trebalo da bude shvaćeno zdravo za gotovo. U tom smislu, gradske vlasti treba da imaju političku volju da rade na realizaciji programa koji podižu kvalitet urbanih uslova i uključuju participaciju

građana, u isto vreme stvarajući viziju fizičkog okruženja. U odsustvu takvog pristupa, situacija je prepuštena nemarku vlasti i tržišnim silama, odnosno njihovim mehanizmima delovanja, koji pitanja urbane održivosti, kvalitetnog javnog prostora i prostorne pravde ne rešavaju uvek na adekvatan način.

Međutim, da bi jedan *grad*, odnosno njegovi građani i upravna tela, mogao početi da u nekom značajnijem stepenu koordiniše i formuliše opšte zadatke i želje, neophodno je da postoji pravilno razumevanje tog grada. Svojestveno nam je da prepoznamo i razumevamo jedino dobro prilagođene antropološke pokazatelje, političku reprezentaciju i morfološki učinak grada u smislu stabilizovanih ekonomskih aktivnosti, tradicijā i urbanog bogatstva.

No, upoznavanje jednog grada takođe obuhvata upoznavanje, kako što je već spomenuto, „vidljivih“ urbanih činjenica koje su disfunkcionalne, i *koje nije moguće podvesti pod strogo definisane kategorije* – naime, prazninā. Radi se tu o neformalnim proizvodnim zonama koje služe potrebama zajednica koje inače ne bi našle svoj prostor, ili o pasivnim međuzonama u pogledu kojih pojedinci i grupe tek treba da istaknu svoje zahteve kako bi u njima sproveli svoje proizvodne, kulturne i rekreativne aktivnosti, koje ne mogu da budu reprezentovane u trenutno važećim protokolima upravljanja urbanim resursima.

Sa druge strane, svaki doprinos koji ostvare pojedinci, nezavisne organizacije i drugi entiteti, u pokretanju pitanja neophodnih urbanih reformi, društvene segregacije, zloupotrebe gradskih dobara, necelishodnih zamisli u vezi gradskog razvoja i kompromitovanih gradskih projekata, kako se čini, na presudan način doprinosi formiranju svesti kod građana o socijalnoj nepravdi koja je često sastavni deo upravljanja gradovima. Kao poprište takvih borbi, Novi Sad već ima svoju istoriju lokalnih doprinosa. Nakon otkrića i rasprava do kojih je doveo projekt „A(u)kcija“,¹ ovaj projekt ima cilj da se razotkriju komponente koje čine praznine, i odredi mera njihove postojeće i realne korisnosti, kako bi se dokazalo da su one fundamentalan gradski resurs sa potencijalom da generiše identitet i doprinese lokalnim socio-urbanim dinamikama. Drugim rečima, da se diskusija o ovoj temi kontekstualno formuliše na najbolji mogući način, kako bi građani i gradska uprava Novog Sada mogli da daju odgovarajuće značenje takvim resursima i izbegnu prenapregnene odluke koje dovode do njihove zloupotrebe, iscrpljivanja ili brisanja.

Čitanje praznine

Kao i mnogi gradovi, Novi Sad nije nastao isključivo kao rezultat rada gradske uprave i planera, političkih i ekonomskih programa, tržišnog pritiska i operacijā sa nekretninama, brendiranja grada, itd., već su ga stvorili i njegovi stanovnici i korisnici. To nastajanje je neprekidni dijalog između aktivnosti koje grad nudi i onih koje spontano izvode korisnici. Kakvi god bili standardi delovanja ovih

snaga, najviši zamislivi ili sumnjivi, ishod uglavnom ostaje isti: proizvodnja reprezentativnih okruženja i održavanje društvenih normi. U ovoj postavci stvari, retko kada ima mesta za neformalne prakse, koje su često od vitalnog značaja za uključivanje ekonomski obespravljenih zajednica u proces socijalne integracije. Na žalost, mnogi građani nisu svesni da urbani prosperitet zavisi i od mere u kojoj je grad pošteđen socijalnih lomova, od održavanja ravnoteže između formalnog i neformalnog, kao i ravnoteže između konsolidovanog gradskog tkiva i praznine. Praznina, sa izuzecima koje ćemo kasnije objasniti, od strane većine građana obično se razumeva kao neiskorišćeni prostor koji treba da bude popunjen ili izmenjen. „Što pre utoliko bolje, jer ona – praznina – nema nikakvog smisla ni svrhe.“

Međutim, prazan prostor označava *drugost* u odnosu na urbanost, društvene norme, ustaljeni poredak i novinu. On predstavlja sasvim jedinstven tip urbanog kvaliteta, koji je u stanju, čak, da profiliše identitet date urbane oblasti. Pitanje koje se postavlja jeste da li je moguće misliti takav identitet koji bi mogao da bude prihvaćen od strane neke veće grupe građana, ili čak gradskih vlasti.

Moglo bi se reći da postoji jedan široko prihvaćeni tip praznine: *otvorena* praznina, svojevrsna mešavina parka i zapuštenog gradskog zemljišta (*terrain vague*²). Ove praznine, kako je uobičajeno, neizostavno se povezuju sa kvalitetima koji obogaćuju urbane rituale, jer je u njima moguće organizovati različite kolektivno i/ili intimno oslobađajuće aktivnosti za koje se retko kada

nađe pogodno mesto u zakrčenim urbanim okruženjima – klasična simbioza između rekreativnih aktivnosti na otvorenom i urbanog života. Takvi oblici prazninā mogu, čak, periodično služiti kao mesta na kojima se organizuju privremeni kulturni i društveni centri, ili dešavanja koja ponekad mogu da budu nosioci jakih identiteta, kao što su muzički festivali ili sajmovi. Premda su parkovi i pejzažne formacije vitalni gradski resursi, inkluzivni za sve građane, ovi oblici prazninā spadaju u pozitivne konstante urbanog upravljanja, te prema tome nemaju neki naročit značaj za naš projekt. Ali, praznina je takođe prostor infrastrukturnog propadanja, međuprostor, tranzitni prostor, preostali prostor, latentni prostor, prostor transformacije. Praznina je prostor koji nas obaveštava o tome koliko je grad u stanju da predstavlja svoje građane i da vodi brigu o njima – učestalost i intenzitet privremene upotrebe praznih oblasti u kulturne, ekonomske i rekreativne svrhe često može da nam kaže dosta o umanjenoj dostupnosti i/ili umanjenoj pristupačnosti i/ili umanjenoj raznovrsnosti programske ponude za lokalne demografske i (sub)kulturne potrebe, itd. U tom smislu, praznina je često uključena u procese urbane obnove, pri čemu se pozitivni efekti najčešće javljaju zajedno sa različitim nivoima (negativne) džentrifikacije.

Na primer, reka Dunav kao određujuća i lepa prirodna granica istovremeno je i paradigmatični slučaj koji obiluje takvim prazninama – gradskim resursom u neprekidnom procesu *postajanja*. Temeljna problematika ovog procesa bazira se na dva relevantna (naizgled suprotstavljena) fenomena: sveobuhvatna obnova pojasa šetališta koje se

prostire duž severne rečne obale, za koju ne samo da postoji saglasnost građana, već je i okosnica plana koji grad ima za tu oblast, dokazuje, takođe, rastuću vrednost lokacije na tržištu nekretnina, kao i neizbežnost njene transformacije. Sa druge strane, industrijski pojas koji se pruža paralelno sa šetalištem, gde su smešteni Kineska četvrt³, brodogradilište, industrijske ruševine, i objekti koji pripadaju rečnoj flotili, prolazi kroz dramatično propadanje, ili se aktivnosti koje su se tu odvijale izmeštaju. Paradoks ove dve realnosti ogleda se u činjenici da je u jednom delu ovog industrijskog nasleđa, u Kineskoj četvrti pogotovo, smešten vitalni neformalni oblik proizvodnje koji daje svoj doprinos socio-urbanoj dinamici – otuda bi dalja transformacija dovela, na kraju, do izbacivanja ovih praksi – dok je javno mnjenje generalno naklonjeno nastavku obnove urbane oblasti. Postoje takođe praznine koje pasivno čekaju najavljene promene i često se nalaze u susedstvu pešačke zone, na mestu gde njihova privremena upotreba može da ojača svesno ciljanu ali inkluzivnu društvenu dinamiku, npr. kulturne aktivnosti. Međutim, kao gradski resurs, njihov puni potencijal ugrožen je *ad hoc* komercijalnim eksploatacijama, kakva je parkiranje, što se dešava u slučaju prostora koji okružuje Muzej savremene umetnosti Vojvodine. Drugi tip praznine može se videti u relativno recentnim gradskim projektima koji su žrtve nesrećnog sleda događaja, kao što je slučaj Spensa⁴. Ova postmoderna megastruktura, koja je trebalo da postane socijalni kondenzator za grad i koja obuhvata više sportskih borilišta, konferencijske sale, trgovinske, kancelarijske i ugostiteljske kapacitete na preko 85.000 m² svog zatvorenog prostora, uz to naslanjajući se na stadion,

tek je delimično operativna i u njoj postoji veliki prazan unutrašnji prostor.

Ovi slučajevi su relevantni za naš projekt, jer, kao gradskim resursima, ovim prazninama potrebna je usmerena javna podrška kako bi funkcionisale u najboljem interesu zajednice tokom daljeg procesa urbane transformacije Novog Sada. Ukratko, prostori oko i unutar Kineske četvrti, brodogradilišta, baraka rečne flotile, vojnih objekata (koji se nalaze uz one koji pripadaju rečnoj flotili i uz Petrovaradinsku tvrđavu), potčinjene su različitim silama i procesima koji će na kraju dovesti do neke vrste promene. Prvo pitanje koje se nameće jeste da li bi ove lokacije bolje služile interesima zajednice ako bi se način njihove upotrebe izmenio, na primer u smislu neke pretežno javne delatnosti, kao što je kultura, trgovina ili ugostiteljstvo, itd. Sledeće pitanje, posebno u vezi sa mornaričkim i vojnim objektima, jeste da li bezbednosni protokoli dozvoljavaju da se oni koriste i sa nekom drugom namenom u međuvremenu, budući da je trenutna vojna upotreba pasivna i delimična, i u procesu je selidbe van grada u neodređenom vremenskom okviru.

Sa druge strane, čitav gradski centar nalazi se pod jakim pritiskom tržišta nekretnina koje nameće nužnost renoviranja postojećih zgrada, kao i popunjavanja preostalog upražnjenog prostora. U toku je, doslovno, borba za prostor, i svaki raspoloživi komad zemljišta postaje predmet spora. U vezi sa tim javlja se drugi skup pitanja. Na primer, neposredno pored Sokolskog doma⁵ nalazi se sportski teren na otvorenom gde su gradske vlasti ranije

najavljivale da postoji mogućnost izgradnje podzemnog nivoa sa parkiralištem. Problem jeste u tome da li će ova inicijativa (ili bilo koja druga programska strategija umesto nje) imati uticaj, ili ne, na sportske aktivnosti na otvorenim terenima u slučaju da se ona ostvari, te da li će sve veći nedostatak parking-prostora biti rešen neznatnim merama ili „krpljenjima“ umesto temeljno promišljene reforme režima parkiranja u gradskom jezgru. U slučaju Muzeja savremene umetnosti Vojvodine, pitanje je u jasnoj vezi sa time kako predvideti aktiviranje njegovog, često pasivno korišćenog, dosta velikog otvorenog prostora u budućnosti. Da li bi takav resurs više služio interesima građana ako bi se na njegovom otvorenom prostoru odvijale i druge vrste aktivnosti – scenario koji predviđa kulturne i druge upotrebe, kao što su bioskopske projekcije na otvorenom, mali specijalizovani sajmovi, letnji *ad hoc* kafei i bistroi, čak i predloženo parkiralište – te da li bi se ova vrsta maksimalne iskorišćenosti postojećih kapaciteta odrazila, ili ne, na kulturnu aktivnost unutar muzeja? Slučaj Spensa predstavlja problematiku sasvim druge vrste. S obzirom na to da on spada u nasleđe koje je deo jugoslovenskog planskog podizanja gradskih socijalnih kondenzatora, pitanje koje se postavlja pre je u vezi sa unutrašnjom obnovom njegovih neiskorišćenih prostora – što vodi uverenju da takvi latentni resursi pružaju idealne uslove da se u njima ponovo smeste druge službe i programi, na primer javne prostorije namenjene birokratskoj upotrebi.

Praznina i tradicija urbane regeneracije (o teritorijalnim ograničenjima i održivom življenju)

Održivost postaje imperativ od trenutka kada priznamo deficit i kvantitativnu ograničenost urbanog zemljišta. Međutim, održivost ima više dobro znanih slojeva, od kojih su društvena integracija i urbano recikliranje posebno važni za ovaj projekt. Ako grad posmatramo kao organizam koji je u procesu neprekidne promene, onda su njegova nova proširenja podjednako važna koliko i postojeći delovi, a u prirodi je i jednog i drugog da se stalno menjaju – postojeće i novo urbano tkivo uvek će težiti tome da redefinišu jedan deo svog identiteta i programa zajedno sa potrebom širenja ili smanjivanja. Rast i urbani prosperitet nemoguće je zamisliti bez urbane revitalizacije. Međutim, postojeće urbano tkivo takođe uključuje, kao što smo pomenuli, znatnu količinu „vidljivih“ *urbanih činjenica* ili *prazninā*, koje su disfunkcionalne, i *nemoguće ih je podvesti pod strogo definisane kategorije*. Urbana revitalizacija uključuje ne samo planove povećavanja gustine stanovanja i unapređivanje konsolidovanog javnog prostora, već i diskusiju o neformalnim proizvodnim zonama u cilju otkrivanja skrivenih potencijala, kao i o tome da li je neophodno, ili ne, organizovati formalnije programe njihove upotrebe. U tom smislu, praznina je oduvek bila konstantni aspekt urbane regeneracije.

Među problematičnim aspektima jednosmernog tržišno orijentisanog urbanog razvoja, težnja izražena u mnogim evropskim gradovima ka razvijanju novih blokova javnog

prostora zasnovanih na uslužnoj ponudi, koja je uglavnom vođena poslovnim mogućnostima *koje donose sigurnu dobit*, posebno zabrinjava. Poslovna mogućnost takozvane „sigurne dobiti“ (*win-win*) vezana je za nerizične oblasti koje pružaju sigurnu konkurenciju, kao što je novosadska pešačka zona, i nerizično pružanje jeftinog proizvoda za kojim vlada visoka potražnja, kao što su samostalne trgovačke radnje i kafei. Kompletna ponuda koncentriše se u istoj oblasti, a usluge koje se nude postaju jednoobrazne. To je ono što bi se moglo nazvati *programskom istovetnošću*, koja nastaje kao posledica generičkih tendencija tržišta. Ono što omogućava da se pojavi neka novina jeste raznolikost izbora u pogledu sadržaja ponude i mesta. Nju prate veći poslovni rizici, ali ona je svakako vredno urbano iskustvo. Sa druge strane, veliki stepen novine donose sa sobom i tržišni uslovi, ali uglavnom u drugim sektorima, kao što su telekomunikacije, informatika, kućni aparati, moda, dizajn proizvoda, itd. Postavlja se pitanje kako uvesti onu vrstu raznovrsnosti koja je primerena urbanom životu grada i koja zahteva male nijanse kakve se pojavljuju u različitim delovima grada.

Prosečan nivo urbanog menadžmenta trebalo bi da bude dovoljan za ostvarivanje kvalitetnog urbanog života koji je inkluzivan za sve građane kroz procenu prioriteta koji omogućavaju takav urbani život u izvodljivim scenarijima socijalne, tehničke i finansijske implementacije. Kada upravnim telima nedostaje politička volja da izvedu tako nešto, jedan deo građana pronalazi mehanizme sa kojima pokušava da trenutno preovlađujuću istovetnost učini

stimulativnijom. Upravo u toj tački urbani prostori i praznine koje je nemoguće podvesti pod strogo definisane kategorije izbijaju u prvi plan. Praznine gotovo da se manifestuju kao „urbana ekologija“ sa različitim *pod-vrstama*. Industrijsko propadanje jedna je od možda najuobičajenijih među njima. Budući da imaju ogroman potencijal, ove zone su omiljene lokacije na kojima autonomne grupe, formalno nezavisne organizacije i neformalni kolektivi sprovode svoj rad i/ili kulturne aktivnosti, jer nedefinirani status koji ih izdvaja u odnosu na ostale gradske resurse obično je idealan za takav način upotrebe (mada je ona neretko privremena). Nije slučajno to što se kulturni i industrijski objekti tako često prepliću. U stvari, postoji obilje primera u kojima se kulturni programi koriste u svrhu obnove industrijskog nasleđa. Takvi su, recimo, „Meatpacking District“ na Manhattanu u New Yorku ili industrijski blokovi na obali Temze u Londonu. Spisak bi bio podugačak („Arthouse Tacheles“ u Berlinu, „LX Factory“ u Lisabonu, „Cultuurpark Westergasfabriek“ u Amsterdamu, „Centro Cultural Estación Mapocho“ u Santiagu de Chile, „SESC Pompéia“ u São Paulu itd.). Razlog zašto su dešavanja koja su organizovana u industrijskim zonama toliko uspešna nije samo glad ili potražnja za (sub)kulturom i rasonodom, niti okolnost da se objekti nalaze na odličnim lokacijama, kao ni njihova finansijska pristupačnost – barem ne u početku. Ključnu ulogu ima atmosfera. Estetske vrednosti i logistička organizacija podjednako su jaki razlozi koji deluju na intenzivnu i plodotvornu simbiozu industrijskog nasleđa i kulturnih aktivnosti. Industrijski kompleksi često su organizovani kao niz velikih i prostranih građevina. Oni,

pre svega, imaju prostorne i estetske vrednosti koje im daju izvesnu primesu misterioznosti, izvestan osećaj svojstven prostoru koji je izvan društvene norme – oslobodilačko obećanje ponašanja izvan propisanih okvira. Tu je i osećaj novine koji kulturna scena itekako zna da iskoristi. Žurke, koncerti, instalacije, predavanja, sajmovi, itd., sve su to oblici kulturne proizvodnje, koja gotovo po definiciji teži afirmaciji originalnosti. Takođe, ima mnogo primera u kojima nije samo došlo do uspostavljanja kulturnih centara, već i kolektivnog stanovanja i poslovanja u njihovom okviru. U tom smislu, održiva obnova oronulih industrijskih zgrada trebalo bi da podrazumeva jedan sveobuhvatniji program, sa stalnim i privremenim aktivnostima koje se uporedo odvijaju. Mistika i identitet takve baštine pretvorene u kulturne centre mogu da budu podstaknuti obnovom radnih okruženja rezervisanih za tzv. kreativne sektore (umetnike, dizajnere, arhitekte, copywritere, ili čak proizvodne delatnosti zasnovane na zanatskom umeću, itd.).

Krhkost praznine i potreba zauzimanja stava (o pritisku tržišta nekretnina i tržišnim mehanizmima koji trijumfuju nad „slabim“ modelima urbanizacije u prolaznim ili nestabilnim uslovima karakterističnim za praznine, kao i o tome da je gotovo nemoguće ostvariti trajan doprinos očuvanju praznina kao inkluzivnih urbanih resursa u odsustvu institucionalne podrške)

Potreba da se praznine prepoznaju kao potencijalne proizvodne zone, sa manje ili više intenzivnim formalnim

programima upotrebe, predstavlja možda najteže pitanje budući da institucionalna zrelost ne ide uvek zajedno sa pažljivo promišljenim agendama planiranja njene reprezentacije. To je gotovo kao otvaranje Pandorine kutije. Drugim rečima, pri sadašnjem nedostatku kompetentne uprave u oblasti urbanog razvoja u mnogim gradovima, pogotovo po pitanju prazninā, teško je doneti odluku o tome da li da se preduzme takav korak, ili da se on u potpunosti zaobiđe – kao strategija da se na dostupnim resursima izbegne preduhitrena izgradnja koja bi imala trajni karakter, i sačeka dok se minimalni nivoi institucionalnog delovanja ponovo ne uspostave. Međutim, *status quo* takođe je veoma opasna strategija iz barem tri značajna razloga. Prvo, rasprodaja raspoloživih urbanih oblasti je unosan izvor prihoda pomoću kojeg lokalne samouprave ostvaruju brzu dobit. Drugo, dinamika urbane produkcije i reprodukcije određena je nadmoćnim pritiskom tržišta nekretnina i tržišnih snaga. Treće, teškoće sa kojima se suočavaju gradovi pri izradi održivih modela urbanog razvoja ostavljaju malo mesta za protekcionističke prostorne strategije. U ovom realnom scenariju, koji se dešava i u Novom Sadu, praznine su pod stalnom pretnjom ili je, u najmanju ruku, njihov status podriven, budući da su potčinjene volji „najjačeg ponuđača“. To je uobičajeni scenario urbane borbe, gde zauzimanje stava da praznine treba da budu tretirane kao kolektivni urbani resurs uglavnom spada u odgovornost građana.

Međutim, ova borba ima dve strane. S jedne strane, građani su najčešće neartikulisani i neophodno im je vođstvo,

podsticaj, i upravo tu civilno društvo stupa na scenu i preuzima inicijativu u promovisanju svesti o pojedinim pitanjima. Možda čak i promovisanju ideja o određenoj problematici. Sa druge strane, ona je vezana za činjenične sile i trajanje. Činjenica da gotovo da nema vremena za gubljenje menja čitavu stvar, s obzirom da nema mesta za vođenje totalno beskompromisne borbe, koja polazi od argumentacije konstruisane u deteritorijalizovanom prostoru i zaustavljenom vremenu. Zapravo, odgovornost prisutna u kompromisima na kojima se zasniva dinamika urbane borbe, u slučaju da neke inicijative budu delimično prihvaćene od strane nadležnih institucija, prečesto je suviše razočaravajuća za mnoge aktiviste i/ili civilne organizacije. Na primer, tržišna ekonomija je u stanju da komodifikuje čak i takozvane „napredne“ kulturne programe delovanja koji nastaju kao rezultat rada nezavisnih kreativnih sektora i koristi ih za sopstvene potrebe, neretko menjajući njihovu prvobitnu namenu. Pod takvim okolnostima nije teško razumeti kako su mediji i kreativni sektor koji je vezan za njih⁶ vremenom postali svojevrсни čuvari kulturnih praksi i ciljeva, preuzimajući donekle dužnosti nadležnih javnih institucija. Takva situacija je ozbiljan problem koji se tiče neophodne raznovrsnosti, pluraliteta i sadržaja kulturnih programa, koji lako mogu da se svedu na beskonačne varijacije istog proizvoda, u celini gledano smanjujući dijapazon mogućnosti i aspiracija za sve. Ovakvo stanje uzrokuje izvestan nivo nepoverenja u kreativne sektore, među kulturnim radnicima i unutar nezavisnog civilnog društva u celini, gde se pojavljuje pukotina između organizacija koje se zalažu za kulturne programe koji su po

pravilu pod znatnim uticajem privatnih sponzora, i javno finansiranih organizacija.

Međutim, institucionalna podrška imala je ključnu ulogu u nastanku „kreativne industrije“, koja je kasnije sebe konsolidovala velikim delom uz podršku i u interesu tržišta. Ova atmosfera, zauzvrat, na više načina skreće pažnju na institucije i njihovu nemoć da ponude stabilnu platformu za razvoj civilnog društva. Ovo predstavlja čorsokak što se tiče problematike prazninā otuda što opravdani stepen nepoverenja prema zvaničnim institucijama, od strane brojnih organizacija, paralizuje istrajnost nužnu u nalaženju zajedničkog jezika sa telima koja se bave planiranjem, kada treba uspostaviti pravni okvir u vezi sa upotrebom praznina – što je ključ njihovog opstanka. Na liniji upravo ovakvog mišljenja javlja se još jedan problem koji izbija u prvi plan: pitanje profesionalne oblasti ekspertize različitih entiteta koji su uključeni u ovaj proces. Na primer, široka oblast arhitekture i planiranja, svejedno da li u privatnim, institucionalnim ili akademskim praksama, donosi totalnu dezartikulaciju i gubitak političkog uticaja. Wouter Vanstiphout formulisao je ovakvo stanje na jasan i jednostavan način:

„Posebno brinu dva trenda. Prvi: nezapamćeni rast korporativne moći, što bi moglo da podrije neke od osnovnih principa demokratskog odlučivanja. Drugi: povlačenje iz politike dešava se u krajnje neujednačenoj meri, pri čemu su obrazovaniji i bogatiji društveni slojevi bolje reprezentovani od nižih slojeva, a politički sistem

je postao dramatično naklonjen povlašćenim slojevima, bez obzira na to da li oni glasaju za levicu ili za desnicu [...] Javlja se sablasna rezonanca između gušenja našeg demokratskog sistema i moralne ambivalencije arhitektonske profesije. Arhitektura žestoko osciluje između servilnosti korporativnoj moći i neoanarhističkih odozdo-nagore eksperimenata sa participacijom. Politička osnova arhitekture i planiranja – dizajniranja javnih prostora i objekata – iščezava, povlačeći sa sobom i moralnu legitimnost arhitekture. Kao i politički sistem, arhitektura se udaljava od pozicije u kojoj je mogla da u opštim crtama predstavlja interese naroda. To se ne odnosi samo na njene ‘desničarske’ korporativne naklonosti, već isto tako i na njenu progresivnu ‘kritičku’ stranu. Moje kolege koje su pisali tekstove i ja razmišljali smo šta bi moglo da bude istinski progresivan urbani program delovanja za arhitekturu i planiranje. Prema mom shvatanju, on se ne sastoji u jednostranom izboru neke vrste partijske politike već u jednoj temeljnijoj stvari: ponovnom angažovanju arhitekture i urbanog planiranja u oblasti javnog odlučivanja, u koje će biti uključen maksimalan broj civila. To podrazumeva širenje razmera i institucionalizovanje onoga što su trenutno samo nasumični eksperimenti sa participacijom, grupnim finansiranjem (*crowdfunding*), i drugim sličnim metodima, kako bi donošenje odluka postalo zaista autentično demokratski proces. To takođe povlači drastično otvaranje zatvorene, uskostručne, žargonizovane debate o arhitektonskom kvalitetu i legitimnosti za javno, čak i opštedruštveno, učešće“⁷.

Sve zaoštrenija polarizacija između subverzivnog i korporativnog takođe je simptomatična u gotovo svim oblicima profesionalnih praksi i u sve većoj meri javlja se kao prepreka u urbanim borbama.

Bez obzira na sve prepreke, mreža praznina shvaćena kao javni resurs i potencijalni generator identiteta, te kao prostor privremene upotrebe, očigledno spada u dve kategorije delovanja. Jedna je ona u kojoj je moguće njihovo anarhičnije korišćenje, ali u ograničenom roku, prelazeći iz ruku jedne u ruke druge organizacije. I druga, u kojoj dugotrajni i uporni pregovori sa nadležnim institucijama dovode do implementacije dugoročnih programa koji mogu da obuhvate stalne aktivnosti u stabilnom pravnom, kulturnom i finansijskom okviru. To može da pokrene niz pitanja u vezi sa ambicijom od koje se polazi, ali to je možda jedini način da se spreči da praznine upadnu u takvu dinamiku u kojoj su profitabilnost i monokulturne ekonomije isključivi kriterijum. U ovom scenariju moguće je predvideti koje vrste upotrebe dolaze u obzir, kao i nivo demokratskog učešća koje bi moglo da dovede do formulisanja programske upotrebe ili prirode aktivnosti, čak i to koje bi organizacije ili zajednice mogle da koriste i/ili sprovode program aktivnosti.

Stimulisanje javne rasprave i radionicā

Da bi se krenulo u daljnju diskusiju o prazninama, npr. o njihovoj privremenoj ili permanetnoj upotrebi, akterima i činiocima, kao i mogućnosti uključivanja mreže praznina u

buduće strateške reforme, otvaranje javnih debata bio bi dobrodošao potez. Organizacija radionicā koje bi se bavile procenom mogućih scenarija otkrivanja potencijala koje imaju praznine da unaprede trenutne i buduće urbane sredine, zajedno sa ojačavanjem lokalnog identiteta, od posebnog je značaja. Važno je istaći da jedan od najboljih načina da se stimuliše javna debata jeste onaj kada građani mogu da uporede trenutni učinak svog grada sa različitim načinima na koje bi on u budućnosti mogao da funkcioniše. Zapravo, korist od takvog pristupa je dvostruka. S jedne strane, što su češće oni koji donose odluke suočeni sa dobro argumentovanim planovima urbanog recikliranja, koji su društveno inkluzivni i ekonomski razumni, manji su izgledi da se održi i legitimizuje netransparentan rad. Međutim, takve argumente treba ne samo prezentovati, već i vizualizovati – pogotovo u oblasti prostornih politika. S druge strane, u duhu raščišćavanja nesporazuma među građanima, lokalnim vlastima i drugim telima, mogućnosti i činjenični konsenzusi u pogledu budućnosti praznina zavise upravo od povratne sprege u različitim dijalozima ili posredovanjima, koji se pak zasnivaju na ubedljivoj reprezentaciji toga kako određeni scenario razvoja zapravo izgleda, kakav on posao obavlja, koga predstavlja, itd. – kao interfejsu za diskusiju koja mora da krene od nečega. Ovaj projekt, ili taksonomija koja je razvijena unutar njega, jeste početni korak, i kao takav on pruža inicijalni teorijski okvir i neophodnu građu za daljnje debate o ovom predmetu. Sledeći koraci mogli bi da uključe radionicu sa fakultetom (ne samo arhitektonskim), nakon čega i drugi slojevi i nivoi ispitivanja datog scenarija mogu da se osmisle i čak vizualizuju.

Novi Sad, taksonomija prazninā (o taksonomiji lokalnih praznina definisanih pomoću fizičkih parametara, formalnih i neformalnih aktivnosti i vrednosnih prosuđivanja)

Taksonomija koja sledi analizira praznine ne samo uzete pojedinačno već kao grupe koje imaju slične odlike, i kao mrežu sa različitim potencijalima u odnosu na različite urbane prostore, istovremeno razlikujući strateško polje moguće upotrebe od potencijala koji praznine imaju za stvarnu upotrebu. Analiza pojedinačnih praznina može se lako izvesti pomoću sledećih parametara. Istorijat: istorijski pregled; Upotreba i korisnici: opis aktivnosti, trajanje i intenzitet upotrebe, te tip korisnika; Vlasništvo i uprava: kroz koliko je „ruku“ prošlo određeno dobro; Kolektivna urbana percepcija: određivanje mesta datog dobra u kolektivnom pamćenju grada; Fizičke karakteristike: opis razmerā, morfologije, okruženja, lokacije, pristupačnosti i opšteg stanja; Posebne karakteristike: osobene ili istaknute karakteristike ili značenja povezana sa prazninom, kako ona pozitivna tako i ona negativna; Procena vrednosti: zaključak ove diskusije o nedostacima i potencijalima određene praznine.

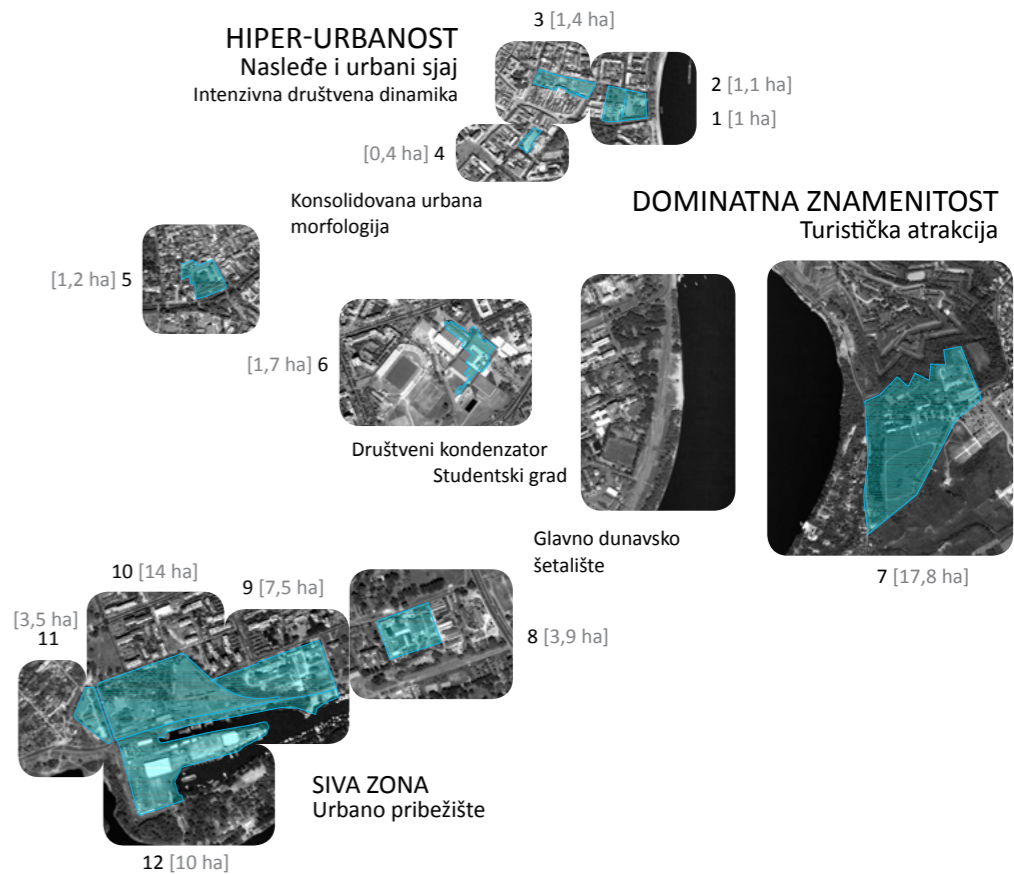
Kategorizacija prazninā je možda najrelevantniji deo ovog rada stoga što daje instrumentalnu dimenziju vrednosti prazninā kao gradskog resursa.

Napomene:

1. Izložba „A(u)kcija – registar novosadskih prostora između ličnih interesa i javnih potreba“ (decembar, 2010.), sa pratećom publikacijom „Cement“, jesu zajednička istraživačka inicijativa Centra za nove medije_kuda.org i kolektiva Stealth.unlimited u vezi sa poslednjim transformacijama životnog prostora i komunalne kulture u Novom Sadu. Za ovu izložbu i publikaciju autori/ke i saradnici/ce su dobili nagradu „Ranko Radović“ za 2011. godinu, i specijalnu nagradu na 43. majskoj izložbi ULUPUDS-a u Muzeju primenjenih umetnosti u Beogradu, 2011. godine.
2. Doprinos Jean-Françoisea Chevriera pojmu *terrain vague* odnosi se na periferne oblasti, tranzitne i tranzicione prazne zone i međuprostore, zaobidene u procesu urbanizovanja grada. U skladu sa time, oni se ne posmatraju ni kao urbani činilac niti kao deo ruralnih područja. Oni, zapravo, predstavljaju kvalitete koji obogaćuju urbane rituale, imajući u vidu to da mogu da posluže kao mesto na kojem se organizuju intimne aktivnosti za koje se u formalnim urbanim okruženjima retko kada nađe pogodan prostor.
3. Vidi str. 32-33. 4. Vidi str. 28-29. 5. Vidi str.24-25.
6. Na primer, festivali kao što su Exit, Mikser, Belgrade Design Week, Share, Resonate, itd.
7. Vanstiphout, Wouter (2012), „Architects are Drifting Away from Democracy“, <http://bdonline.co.uk/comment/architects-are-drifting-away-from-democracy/5039955>. article, stranica posećena 25/09/2012.

- 01 Klub vojske
- 02 Muzej savremene umetnosti Vojvodine
- 03 Trg Republike
- 04 Sokolski dom
- 05 Kasarna „Rudolf Arčibald Rajs“
- 06 Sportski i poslovni centar Vojvodina (Spens)
- 07 Kasarna na Trandžamentu
- 08 Kineska četvt
- 09 Bivša industrijska zona Liman III
- 10 Mornarica
- 11 Barake rečne flotile
- 12 Brodogradilište

Istorijat: 1929. objekt je izgrađen kao gradska vila za potrebe društvenih aktivnosti pripadnika vojske Kraljevine Jugoslavije (arh. Juraj Nikolajević Šreter) | 1945.-1992. nalazi se u vlasništvu JNA (Jugoslovenska narodna armija), i služi u približno iste svrhe | danas njime upravlja Vojska Srbije

Upotreba i korisnici: Danas je ova lokacija u upotrebi kao društveno okupljalište za pripadnike vojske, gde se organizuju različita dešavanja kao i redovne aktivnosti uobičajene za društvene klubove. Iako je zemljište na kojem se nalazi ograđeno, a pristup je ograničen, u sastavu kluba radi restoran koji je otvoren za građanstvo, te prostrani vrt sa sportskim terenima u zadnjem dvorištu koji lokalno stanovništvo može da koristi.

Vlasništvo i uprava: Kompleks je u vlasništvu Republike Srbije, a njime upravlja Vojska Srbije.

Kolektivna urbana percepcija: Jedan od mnogih objekata koji spadaju u arhitektonsko nasleđe, ali sa naglašenom formalnom konotacijom – zelenilo je možda najupečatljivija crta ovog mesta. Lokacija je takođe povezana sa fašistima-huliganima koji su odatle izveli napad iz daljine na antifašističku protestnu kolonu koja je 2007. godine prolazila Dunavskom ulicom.

Fizičke karakteristike: Kompleks se prostire na površini od približno 1 ha, sa 2500 m² ukupne građevinske površine; objekti su uglavnom na dve etaže. Po svojim tipološkim karakteristikama kompleks više podseća na izolovano imanje usled svog razmeštaja na terenu; glavni frontalni ulaz smešten je sa strane gde se nalazi i reprezentativna fasada; službena zona zajedno sa vrtovima prostire se ka zadnjem delu parcele. Kompleks se nalazi u ulici Beogradski kej, duž šetališta uz obalu Dunava, u privilegovanoj oblasti koja se neposredno graniči sa gradskim centrom. Do njega se lako stiže peške, javnim prevozom ili automobilom.

Posebne karakteristike: Najprepoznatljivija karakteristika kompleksa jeste njegova hortikultura, koja zajedno sa susednim vrtovima Muzeja revolucije i Dunavskog parka čini jedinstvenu zelenu zonu u samom centru grada.

Procena vrednosti: Iako su i zdanje i hortikultura u prilično dobrom stanju, i deo su arhitektonskog nasleđa Novog Sada, vrtovi su izdvojeni iz socio-urbane dinamike dela grada u kojem su smešteni. S obzirom na to da identitet tog nasleđa ne bi pretrpeo bitniju promenu ako bi se ograda oko kompleksa uklonila, otvaranje prostora koji zauzimaju vrtovi čini se kao logičan korak o kojem treba započeti diskusiju – ne isključujući čak ni mogućnost stvaranja većeg zelenog platoa spajanjem sa muzejskim travnjakom.

1: Bogatstvo vrtova sa sportskim terenima

2: Zadnja strana Muzeja savremene umetnosti

3: Dunavsko šetalište, pred glavnim ulazom u Klub vojske
4: Glavno pročelje zgrade

Muzej savremene umetnosti Vojvodine, Dunavska 37

Istorijat: 1970. završena je izgradnja zgrade, kojoj je prethodio konkurs (raspisan '50-ih godina) za objekt u kojem bi bio smešten Muzej socijalističke revolucije Vojvodine (arh. Ivan Vitić, 1959.) | 1970. Muzej socijalističke revolucije Vojvodine spojio se sa Istorijskim muzejem Vojvodine | 1992. Istorijski muzej Vojvodine spojio se sa Vojvođanskim muzejem u Muzej Vojvodine – zbirka artefakata iz doba revolucije ostala je u zgradi | 2001. Muzej savremene umetnosti takođe je preseljen u zgradu nakon što je izbačen iz svojih prethodnih prostorija u Sportskom i poslovnom centru SPENS 1999. – otada on deli isti prostor sa zbirkama Muzeja Vojvodine i bivšeg Muzeja revolucije

Upotreba i korisnici: Pored stalne postavke o periodu druge polovine XIX i prve polovine XX veka, povremeno se organizuju i izložbe koje se tiču savremenog perioda, kao i razna druga dešavanja; u zgradi su danas smešteni arhivi radija i televizije, kao i prostorije Vojvođanske akademije nauka i umetnosti. Zbirka o revoluciji trenutno je nedostupna za javnost.

Vlasništvo i uprava: Objekt je u vlasništvu grada, a njime upravlja pokrajinska ustanova Muzej Vojvodine – mada je u toku spor sa Muzejem Vojvodine po pitanju upravljanja zbirkom o revoluciji.

Kolektivna urbana percepcija: Nedeljiva celina arhitekture zgrade i frontalnog eksterijera, zajedno sa delom današnje stalne postavke o revoluciji (trenutno zatvorene za javnost) i savremenoj jugoslovenskoj umetnosti, čine muzej zvanično prepoznatljivim kao kulturno nasleđe iz socijalističkog razdoblja – otuda je još uvek u opštoj upotrebi naziv „Muzej Revolucije“. Okolni prostor se posmatra kao zapuštena zona koja se koristi kao parkiralište i šetaliste za pse. Istorijski tenk koji je tu ostao iz prethodnog perioda danas je atrakcija za decu.

Fizičke kakrakteristike: Kompleks se prostire na približno 1,1 ha, i ima 3250 m² prostranih modernističkih ambijenata, sa prostorijama koje su raspoređene na tri nivoa, uključujući i podrum. U zgradi su smešteni izložbeni prostor i administrativne prostorije, kao i višenamenska dvorana za različita dešavanja. Kompleks se pruža uz 250 m dugačak pešački potez koji se prostire od središnje pešačke zone do dunavskog šetalista – do njega se lako stiže peške, javnim prevozom ili automobilom. Dok je frontalni ulaz u zgradu brižljivo izveden na nivou prizemlja, direktno naspram Dunavskog parka, ostatak spoljašnjeg prostora osmišljen je kao veliki travnjak ispod nivoa trotoara, koji služi kao *podijum za samo zdanje* – nedovoljno zapažen s obzirom da projekt nikada nije temeljno promišljen sa tačke gledišta svog potencijala i različitih urbanih zahteva, kao što je prateća ugostiteljska ponuda, itd.

Posebne karakteristike: Pored opšte prepoznatljivog prisustva samog objekta, i njegovog doprinosa kulturnom životu Novog Sada, najznačajnija karakteristika u vezi sa njim jeste pasivni travnjak i hortikultura koji, zajedno sa susednim dvorištem Kluba vojske i Dunavskim parkom, čine jedinstvenu zelenu zonu u samom centru grada.

Procena vrednosti: Neiskorišćeni travnjak koji okružuje zgradu mogao bi biti predmet diskusije o proširivanju kulturnih aktivnosti koje spadaju u program muzeja – muzejske večeri sa koncertima, pozorišne predstave, bioskopske projekcije na otvorenom, i tsl., mogle bi se organizovati uz minimalne zahvate na terenu. Time se otvara još jedna moguća diskusija – o tome da li pristupiti obnavljanju originalne postavke (revolucija i moderna umetnost) u potpunosti, s obzirom na činjenicu da amblematična jugoslovenska simbioza arhitekture modernističkog usmerenja i procesa modernizacije, posmatranog prevashodno kroz proces urbanizacije, ima posebno jaku vezu sa prvobitnim nazivom i sadržajem muzeja. Na taj način se, dalje, otvara diskusija o tome da li bi se inicijative koncentrisane na pronalaženje idealnih uslova za smeštaj Muzeja savremene umetnosti zapravo mogle okrenuti prostoru koji okružuje zgradu, koristeći spuštenu nivo same parcele.

1: Glavni ulaz i patio muzeja

2: Pogled iz Dunavskog parka na pešačku zonu

3: Zadnja strana muzeja, pogled na depresiju livade

Istorijat: Početkom XIX veka, ustanovljena je riblja pijaca – koja je tokom vremena postala glavna zelena pijaca u gradu | 1952. komunalno preduzeće „Tržnica“ osnovano je je spajanjem tri postojeće pijačne administracije – zapadni deo trga počeo je da se koristi kao autobuska stanica za gradske, a kasnije i za prigradske linije novosadskog javnog prevoza | 1994. osnovano je današnje Javno komunalno preduzeće „Tržnica“ | nakon 2000. iseljena je autobuska stanica sa zapadnog dela trga i taj prostor postaje parkiralište | 2009. raspisan je javni arhitektonsko-urbanistički konkurs za uređenje trga sa pijacom (nagrađeni su Petar Bojović, Žarko Uzelac i Nikola Marinčić, sa predlogom da se postavi garaža na dva nivoa sa 450 parking-mesta, nepokretnom krovnom konstrukcijom sa pokretnim paviljonima, i prizemnim nivoom koji povezuje novi „pijačni trg“ sa okolnim uličnim pešačkim protokom kao jedinstvena neprekinuta površina)

Upotreba i korisnici: Pijaca nudi sveže poljoprivredne proizvode, živinsko meso i namirnice svih vrsta širokim slojevima građanstva i drugim posetiocima od 6:00 do 17:00, vikendom do 14:00 časova. Na pijaci su sa svojom robom prisutni proizvođači iz cele Vojvodine. Zapadni (i širi) deo trga koristi se kao parkiralište, dok je nekadašnja zgrada autobuske stanice dobila komercijalnu namenu.

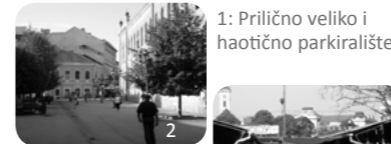
Vlasništvo i uprava: Kompleks je u vlasništvu grada, a njime upravlja novosadsko Javno komunalno preduzeće „Tržnica“.

Kolektivna urbana percepcija: Trg je poznatiji kao „Riblja pijaca“. Prema opštem shvatanju to je još uvek prva i glavna pijaca u gradu – mesto uzavrele urbane aktivnosti, jedna *urbana činjenica*.

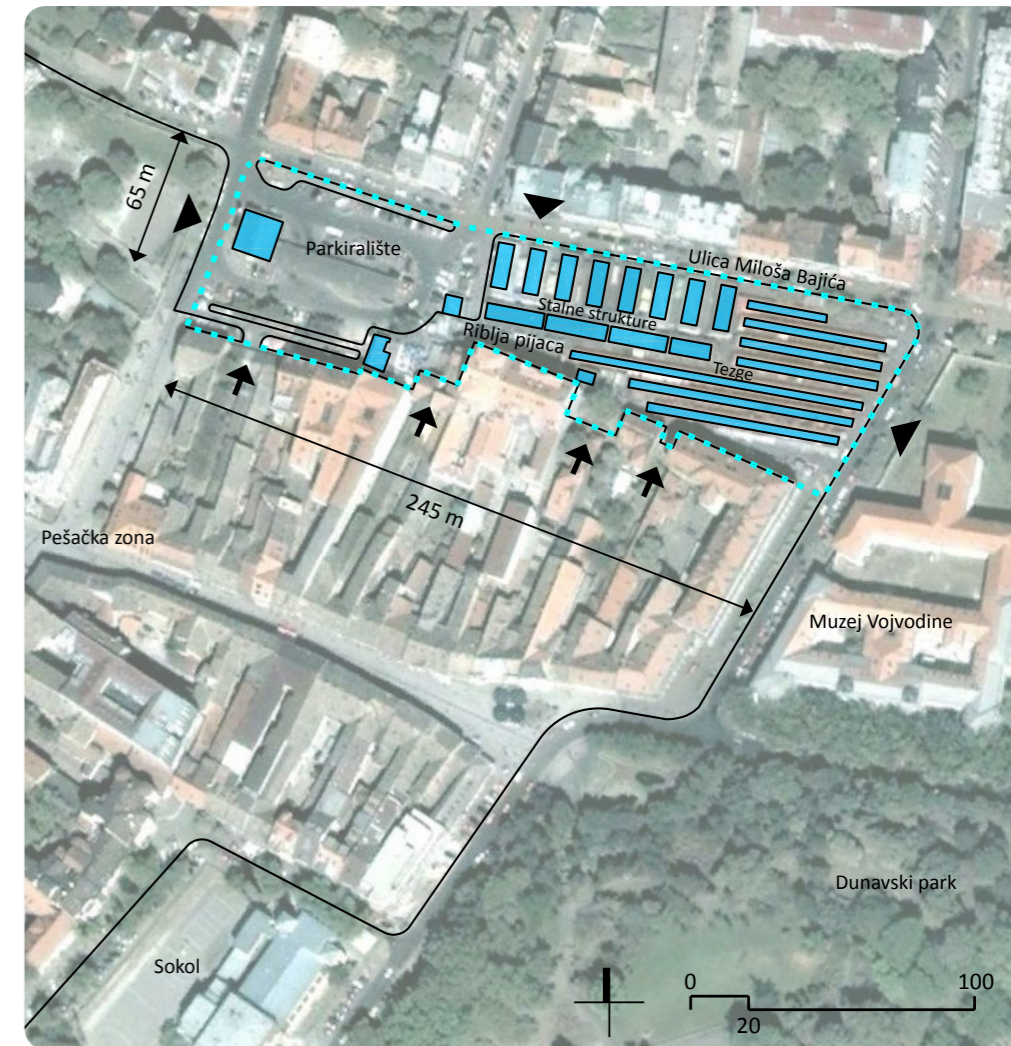
Fizičke karakteristike: Trg se se prostire na približno 1,4 ha (0,9 ha zauzima pijaca, a 0,5 ha parkiralište). Na pijaci se nalazi 508 prodajnih mesta (50 je opremljeno rashladnim uređajem) i 54 poslovna prostora, i svi oni smešteni su na jednom platou. Nalazi se između severoistočne granice pešačke zone i jugoistočne granice naselja Podbara – do trga se lako stiže peške i automobilom. Svi pasaži unutar bloka sa severne strane Dunavske ulice otvaraju se ka trgu, što ovaj blok čini pogodno otvorenim ka trgu. Okolni kiosci uglavnom su uklonjeni.

Posebne karakteristike: Generička uloga koju glavne pijace imaju u gradovima, odlikujući se uvek specifičnostima koje snažno doprinose urbanoj dinamici i identitetu grada, jeste posebna karakteristika kao takva.

Procena vrednosti: Iako je ovo mesto nominalno trg, režimi upotrebe parkirališta imaju kao posledicu pometnju i saobraćajno zagušenje. I pored toga što je pijaca jedno od mesta sa najživljim protokom u gradu, od vitalnog značaja za urbane ekonomije Novog Sada, postojeće tezge sa nadstrešnicama ne pružaju odgovarajuće uslove za kupce. Ova situacija transformiše prirodu aktivnosti koje se tu odvijaju iz užurbane vreve u haotično komešanje. Konkursni predlog bi trebalo znatno da popravi takvu situaciju – ipak, dodatna inicijativa koja je pokrenuta u nameri da se olakša rešavanje pitanja javnog parking-prostora u isto vreme je, u izvesnoj meri, sporna. Čak i ako ostavimo po strani faktor saobraćaja, zamisao o unapređenju pijace najverovatnije je zastala zbog finansijskih i logističkih opterećenja neophodnih kako bi se izveli podzemni radovi u izgradnji garaže. Postavlja se pitanje kako ući u diskusiju o tome da bi pre izgradnje garaže trebalo prvo izvršiti renoviranje pijace – možda bi trebalo diskutovati i o mogućnostima za stvaranje niza skverova tako što bi se sa trgom spojilo nekoliko praznina koje se pružaju ka reci – povezujući, na taj način, obalu reke sa pešačkom zonom.

2: Pešačka zona

Istorijat: 1936. objekt je podignut kao Spomen kuća kralja Aleksandra I Karađorđevića (arh. Đorđe Tabaković) – izgradnju je finansirao lično kralj Aleksandar I, uz gradske vlasti i mnoge istaknute građane i članove Sokolskog društva | 1936.-1941. zgrada je bila istovremeno dom Lutkarskog pozorišta i Sokolskog društva Vojvodine, u kojem je negovana kultura omladinske gimnastike | nakon 1945. Sokolsko društvo se transformisalo u „Partizan“, što je bio naziv za Gimnastičko društvo Novog Sada | 1947.-1981. zgrada je pripadala Srpskom narodnom pozorištu, koje je delovalo u istoj zgradi sa „Partizanom“ i lutkarskim pozorištem – lutkarsko pozorište je tokom čitavog ovog perioda bilo u zgradi, ali pod različitim nazivima (1936.-1941. Lutkarsko pozorište | 1945.-1968. Vojvođansko pozorište lutaka, Gradsko pozorište lutaka i Pozorište lutaka | nakon 1968. nosi naziv Pozorište mladih) | 1992. predratni naziv Sokolsko društvo vraćen je u upotrebu | 2000. Sokolsko društvo dobilo je pravo korišćenja Sokolskog doma na 10 godina | 2002. zgrada je zvanično proglašena spomenikom kulture

Upotreba i korisnici: Danas su u zgradi smešteni Sokolsko društvo, koje organizuje sportske gimnastičke programe uglavnom za decu i mlade, kao i rekreativne aktivnosti za odrasle (od 9:00 do 22:00, subotom do 14:00 časova), i Pozorište mladih, koje izvodi predstave za decu kao i odrasle. Uz objekt se nalazi i ograđeni sportski teren na otvorenom, koji je dostupan za javno korišćenje, mada ga upotrebljava ograničen broj korisnika.

Vlasništvo i uprava: Objekt je u vlasništvu grada, a njime upravljaju Sokolsko društvo i Pozorište mladih.

Kolektivna urbana percepcija: Iako je naziv „Sokolski dom“ od nedavno ponovo u upotrebi, mnogi ga još uvek nazivaju „Partizan“ ili „Pozorište mladih“ zbog dvostruke funkcije zgrade. Prostor igrališta na otvorenom posmatra se kao zadnje dvorište zgrade, skoro kao prazno zemljište – koje tek treba da bude funkcionalno ili fizički iskorišćeno.

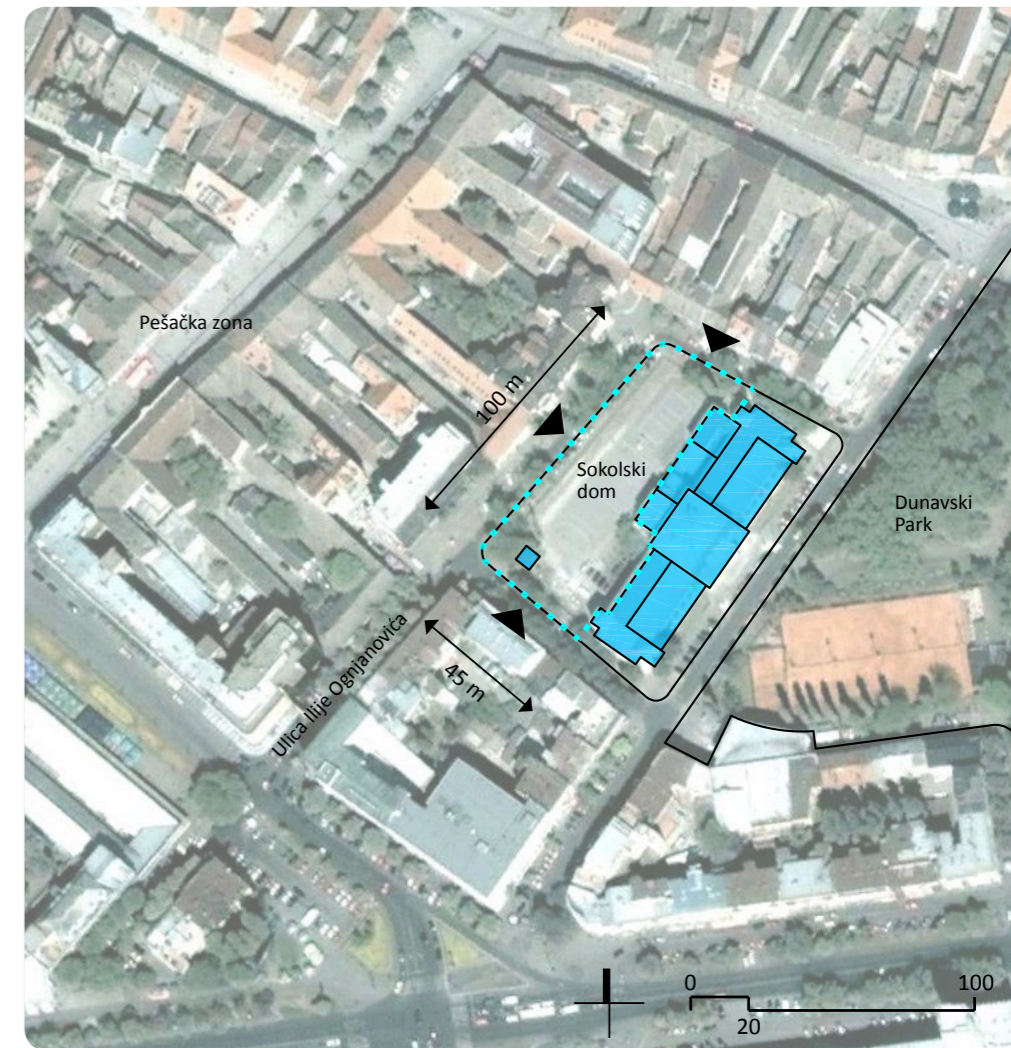
Fizičke karakteristike: U sastav objekta ulazi sportski teren na otvorenom, sa približno 0,4 ha površine, i 4000 m² ukupne građevinske površine u glavnoj zgradi. Prostorije su raspoređene na tri sprata uključujući i podrum. Zgrada, koja je prilično eklektičan primer modernističke arhitekture iz '30-ih godina XX veka, ima veliku i malu salu za pozorišne predstave, sportsku dvoranu, prostran ali ipak dosta mračan i neiskorišćen ulazni hol sa knjižarom, izdvojeni pozorišni bife u zadnjem dvorištu, kao i sportski teren na otvorenom. Smeštena je na rubu devetnaestovekovnog stambenog tkiva, neposredno uz pešačku zonu, i svojim glavnim ulazom okrenuta je ka Dunavskom parku, a otvoreni sportski teren nalazi se sa zadnje strane – do nje se lako stiže peške, javnim prevozom i automobilom.

Posebne karakteristike: Pored arhitektonske vrednosti i programskog doprinosa glavne zgrade, otvoreni teren predstavlja omiljeni prostor za urbanu rekreaciju unutar veoma gustog urbanog tkiva, enklavu za prolaznike i otvoren prostor koji pruža slobodan vidik za stanare okolnih stambenih zgrada.

Procena vrednosti: Bolje upravljanje sigurno bi unapredilo i učinilo dostupnijim aktivnosti koje se odigravaju u zgradi. Međutim, glavno pitanje postavlja se u vezi sa mahom neiskorišćenim otvorenim terenom, jer u opštoj percepciji, uključujući tu i stručna lica, on predstavlja nedovršeni projekt zbog očigledne praznine koja je u suprotnosti sa zbijenim okruženjem i lokacijom u centru grada, čime podstiče zahtevna očekivanja u pogledu toga šta bi on mogao ili šta bi trebalo da ponudi ako bi se pristupilo njegovoj daljoj izgradnji. Ovaj pritisak ne bi trebalo da zakloni glavno pitanje u diskusiji: nije li bolje sačuvati otvoreni teren, budući da on već ima dodanu vrednost utoliko što se na njemu odvijaju aktivnosti za koje u zgusnutom okruženju nema mesta, možda čak i poboljšati njegovu prostornu konfiguraciju kako bi se prilagodio za održavanje šireg spektra aktivnosti na otvorenom.

Evidentan simbiotski morfološki odnos praznine i okolnog izgrađenog tkiva, posebno s obzirom na stambeni karakter mikrolokacije

Istorijat: 1895. kompleks je izgrađen kao „Honvedska kasarna“ koja je trebalo da zadovolji potrebe obrazovanja oficirskog kadra Austro-Ugarske armije | 1945.-1992. kompleks je postao vlasništvo Jugoslovenske narodne armije (JNA), sa približno istom namenom | 2005. Vojska Srbije napušta kompleks ali zadržava vlasništvo nad njim | 2011. počela je da deluje Inicijativa za Društveni centar, sa ciljem da se kompleks skvotira i da se otvori za kulturne i civilne aktivnosti – aktivisti su uspeali da uđu u prostorije kompleksa i uspostave centar, međutim tri sedmice kasnije bili su izbačeni napolje od strane vojske, koja se nakon toga vratila u kasarnu

Upotreba i korisnici: Kompleks je danas van upotrebe – u očekivanju daljeg razvoja situacije.

Vlasništvo i uprava: Vlasništvo nad kompleksom pripada Republici Srbiji, a njime upravlja Vojska Srbije.

Kolektivna urbana percepcija: Jedan od retkih primeraka arhitektonskog nasleđa većih razmera i dostojanstvenije pojave koji je povezan sa vojnim aparatom – nedavno posmatran kao žarište manjih urbanih sukoba oko njegove buduće upotrebe.

Fizičke karakteristike: Kompleks se prostire na parceli od oko 1,7 ha i ima 8600 m² ukupne građevinske površine, sa objektima koji su uglavom dvospratni. Kompleks zaprema gotovo četvrtinu bloka, sa prostranim dvorištem i glavnom zgradom smeštenom duž Futoške ulice, koja svedoči o strogoj estetici austro-ugarske vojne arhitekture. Do njega se lako stiže peške, javnim prevozom i automobilom.

Posebne karakteristike: Reprezentativna fasada, koja se veoma dobro uklapa u ambijent Futoške ulice, jeste sjajan primer devetnaestovekovnih urbanih vojnih kompleksa. Kvalitet objekata i veličina dvorišta, kao i široki raspon potencijalne upotrebe unutrašnjeg prostora, jasno čine najspeficifnije osobenosti ovog kompleksa.

Procena vrednosti: Premda je kompleks u veoma dobrom stanju, čineći nezaobilazni deo nasleđa Novog Sada, ogromna tržišna vrednost i raznovrsnost mogućih upotreba predstavljaju pritisak koji bitno sputava diskusiju o njegovoj budućoj upotrebi u novosadskoj socio-urbanoj dinamici – naročito u svetlu generalnog procesa demilitarizacije koji je u toku u Novom Sadu. Diskusija nije koncentrisana samo na to kojoj instanci će pripasti vlasništvo nad njim, ko će njime upravljati i u kakve svrhe, već i kako bi ga trebalo koristiti u tranzicionom periodu dok se takva pitanja ne razreše – na primer, kao privremeni centar za civilno društvo, kao prostor za njegovo delovanje, što je već isprobano, ili bi možda mogao da zadovolji potrebe drugih institucija koje se suočavaju sa manjkom prostora, itd. U tom smislu, diskusija bi mogla da ode i dalje u bavljenju trajnijim i primerenijim upotrebama za tu zgradu – ona bi možda mogla da bude svojevrsni socijalni kondenzator za civilno društvo, daleko prikladniji prostor za potrebe i dalju konsolidaciju civilnog društva od, na primer, oblasti unutar ili oko Kineske četvrti (vidi slučajeve 8-9).

1

1-2: Monumentalnost pročelja kao suprotnost skromnosti dvorišta

3: Skvotiranje u toku, Inicijativa za Društveni centar

2

3

Sportski i poslovni centar Vojvodina (tzv. Spens), Sutjeska 2

Istorijat: 1981. kompleks je izgrađen za potrebe organizovanja 36. Svetskog stonoteniskog prvenstva Novi Sad – radovi na njemu završeni su za manje od dve godine (arh. Živorad Janković, Branko Bulić)

Upotreba i korisnici: Spens (popularni naziv, od varijacije akronima prvenstva) jeste višenamenski objekt koji se sastoji od glavne dvorane, manje dvorane, hokejaškog terena, kuglane, streljališta, tri pomoćne dvorane, bazena, 11 teniskih terena, medijskog centra, dva pres centra, amfiteatra, salona za prijeme, konferencijske sale, garaže na dva nivoa i 215 maloprodajnih i poslovnih lokala u kojima su smeštene banke, pošta, turističke agencije, juvelirnice, knjižare, bilijar-sale, fitness klubovi, butici itd. – koji su otvoreni svakim danom od 6:30 do 22:00 časa.

Vlasništvo i uprava: Kompleks je u vlasništvu grada, a njim upravlja novosadsko Javno preduzeće „Sportski i poslovni centar Vojvodina“.

Kolektivna urbana percepcija: Kompleks se smatra poznojugoslovenskom modernističkom megastrukturalom za socijalnu upotrebu.

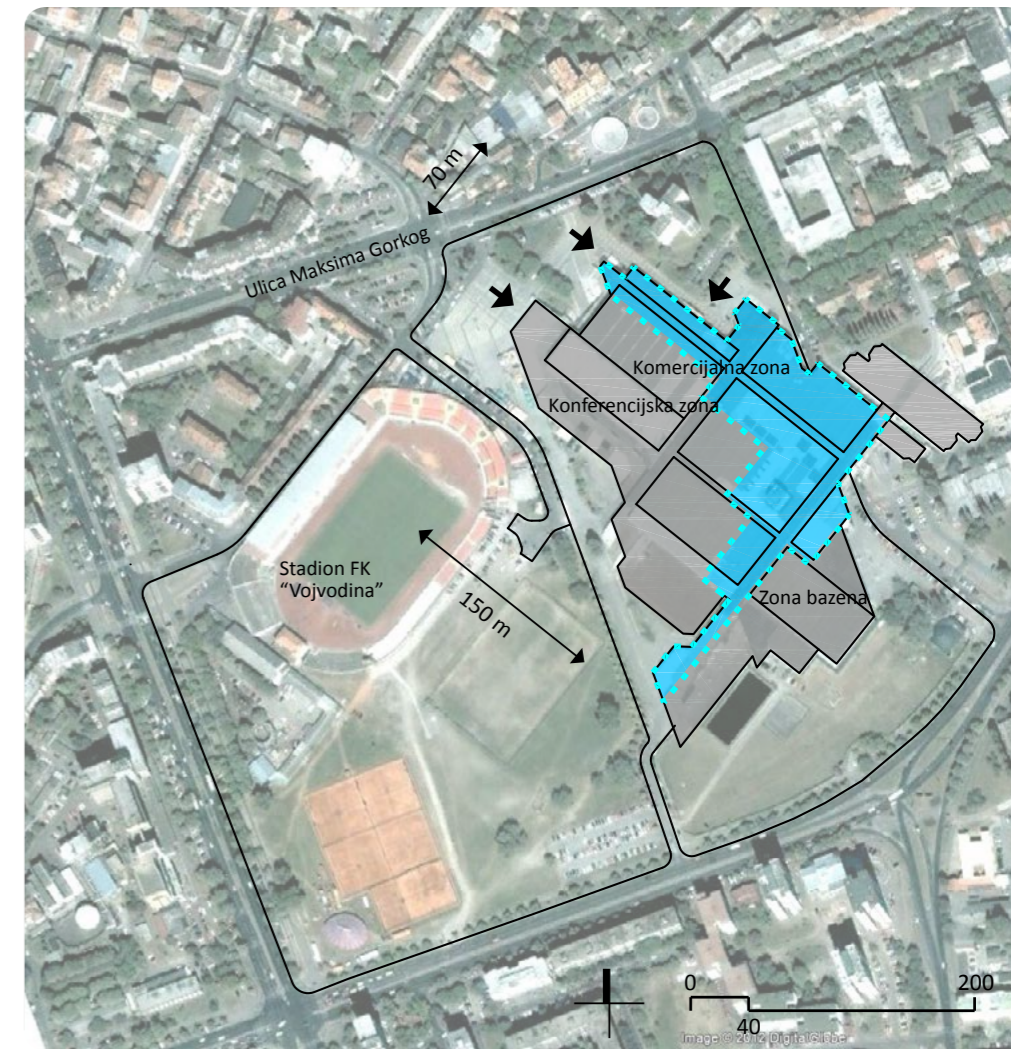
Fizičke karakteristike: Spens se prostire na preko 85 000 m² unutrašnjeg prostora, pri čemu 20 000 m² otpada na maloprodajne i poslovne kapacitete (sa dosta razgranatim komunikacijama tj. hodnicima). Glavne prostorne celine, raspoređene na tri nivoa, su komercijalna i kancelarijska zona, višetažne sportske hale, široke komunikacije i centralni hol koji se prostire celom visinom objekta. Spens se nalazi na južnom obodu šireg gradskog centra, severozapadno od univerzitetskog naselja, neposredno uz stadion FK „Vojvodina“ – u njega se ulazi preko ekstenzivnog sistema nepokrivenih platoa na dva nivoa. Lako je pristupačan peške, javnim transportom i automobilom (takođe služi kao pokriveni javni prolaz na putu između univerzitetskog naselja i pešačke zone).

Posebne karakteristike: Postmoderna arhitektura impresivnih razmera, jasno izraženog identiteta i svojim dimenzijama prilagođena za organizovanje velikih sportskih događaja i koncerata. Pored toga što se koristi za različite povremene i redovne rekreativne aktivnosti građana tokom čitave godine, on omogućava provođenje slobodnog vremena u zagrejanom i zaštićenom javnom prostoru tokom hladnih delova godine.

Procena vrednosti: I pored odličnog funkcionisanja sportskih kapaciteta, nedovoljna raznovrsnost programā dopunske ponude, prodavnice i ugostiteljski sadržaji koji su u stanju propadanja, zajedno sa visokim troškovima održavanja koji opterećuju gradski budžet, ovaj objekt čine disfunkcionalnim – usled čega se zatvara tokom najhladnijih meseci u godini kada je i najkorisniji za građane. U diskusiji bi trebalo uzeti u obzir dva aspekta. Kao prvo, neophodno je predvideti nužna infrastrukturna poboljšanja (sistemi za grejanje/rashlađivanje) u cilju razdvajanja troškova upravljanja i održavanja u zasebne kategorije – sport, maloprodaja/kancelarije i konferencijske sale, itd., što bi omogućilo efikasniji i samostalniji režim upotrebe. Možda još jedno neophodno infrastrukturno poboljšanje tiče se otvorenosti prizemlja Spensa ka spolja jer je njegova zatvorenost postala prepreka za nesmetan ulaz, orijentaciju i korišćenje perifernih površina. Sa druge strane, diskusija bi takođe trebalo da se usredsredi na mogućnost gašenja najzapuštenijih maloprodajnih lokala budući da oni predstavljaju i najodbojniju zonu čitavog kompleksa, otvarajući problematiku redefinisavanja njegove upotrebe – posebno unutar realnosti u kojoj razne gradske institucije i ustanove imaju potrebu za dodatnim kvalitetnim zatvorenim prostorom (koju bi mogao da zadovolji upravo ovaj zamašan javni zatvoreni prostor maloprodajne zone).

Moderna megastrukturala postmodernističkog izgleda u kojoj se ističu prostrani holovi i hodnici

Kasarna na Trandžamentu, Dunavske divizije 10, Petrovaradin

Istorijat: Počev od kraja XVII veka, tokom XVIII i XIX veka, ova oblast razvijala se kao prošireni sistem utvrđenja u sklopu Petrovaradinske tvrđave. Svoj današnji naziv Trandžament je dobio prema francuskoj reči *tranche* sa značenjem „rov, jarak“ ili „zemljana barikada“. Kasnije je ovaj lokalitet preuređen u poligon za vojne vežbe, takmičenja i parade, kao i u mesto gde regruti polažu svoju zakletvu | 1945.-1992. godine kompleks je bio u vlasništvu JNA, i korišćen je u slične svrhe | 2009.-2010. vojska dozvoljava festivalu Exit da koristi mesto kao svoj kamp

Upotreba i korisnici: Kompleks se danas više ne koristi već se izdaje za održavanje specijalnih dešavanja ili kao skladišni prostor – u očekivanju nekog budućeg razvojnog projekta.

Vlasništvo i uprava: Vlasništvo nad kompleksom pripada Republici Srbiji, a njime upravlja Vojska Srbije.

Kolektivna urbana pecepcija: Lokacija se posmatra kao deo proširene oblasti Petrovaradinske tvrđave i, u par navrata poslednjih godina, kao lokacija kampa festivala Exit.

Fizičke karakteristike: Istaknuta crta kompleksa jeste njegova prostranost u sklopu okolnog predela koji se sastoji iz veštački izdignute topografije i bastiona kao upečatljive zemljišne formacije okružene četinarskom šumom.

Procena vrednosti: Ogromnu vrednost kompleksa sa tačke gledišta tržišta nekretnina predstavljaju njegove pejzažne karakteristike, kao i blizina tvrđave, što njegov status u okviru regulacionog plana stavlja pod pritisak zbog mogućnosti deregulacije u smislu nepredviđenog građevinskog eksploataisanja, posebno u svetlu opšteg procesa urbane demilitarizacije koji je u toku u Novom Sadu. U fokusu diskusije ne nalazi se samo pitanje toga kome će pripasti vlasništvo nad njim, ko će njime upravljati, i sa kojom namenom, već i kako ga koristiti u ovom tranzicionom periodu dok sva ta pitanja nisu rešena. Na primer, njegova osobena *pejzažna konfiguracija* pogoduje izgradnji široke uređene zelene zone za odmor i rekreaciju – unutar makrokonceptije uređenja istočne obale Dunava zajedno sa Kameničkim parkom, tvrđavom i bastionima. Diskusija bi takođe mogla da uključi i neophodne popravke koje bi doprinele izvođenju svih onih aktivnosti koje su moguće unutar tvrđave, ali koje se ne mogu sprovesti u potpunosti zbog ograničenja koje nameće rigidna tektonika prostora – aktivnosti za koje je prikladniji manje oštro postavljen i manje skučen prostorni okvir.

1: Upečatljiva pojava obližnjih bastiona

2: Povlašćeni pogled na Dunav i grad

Istorijat: Kompleks je podignut tokom '30-ih XX veka sa namerom da služi kao skladišni prostor, kao i za smeštaj industrijskih pogona – obližnji skladišni objekat Češki magacin izgrađen 1921. godine, povezan sa železnicom, uključen je u sastav kompleksa | 1946.-1978. fabrika eksera „Petar Drapšin“ zamenila je prethodnog korisnika | 1978. godine fabrika eksera izmeštena je u industrijsku zonu – hale i hangari ostali su prazni | 1990.-1997. učestalo je iznajmljivanje prostorija kao radionica, što je dobilo veliki zamah – oko 70 privatnih radionica koje su upošljavale 300 radnika u skučenom prostoru, otuda i naziv *Kineska četvrt* | 1997.-2012. zakupci su počeli da se iseljavaju zbog sve većih zakupnina i nepovoljnih radnih uslova (neodgovarajuće vodosnabdevanje, kanalizacija, snabdevanje električnom strujom i oronulost zgradā)

Upotreba i korisnici: Danas su u kompleksu smeštene male radionice za obradu plastike, poliestera, gvožđa, itd., autoservisi, radionice koje se bave izradom jedrilica (čamac a vazduhoplova), skladišta različitih kapaciteta i namena, ugostiteljski, zabavni i kulturni sadržaji u oko 60 aktivnih lokala (kao što su, na primer, pogoni za proizvodnju čamaca „Frena“ ili „Tri princeze“, ronilački klub „Danubius“, jaht-klub, art-studio, magacin i kancelarije preduzeća za proizvodnju kožne galanterije „Manual“, studentski kulturni centar „Fabrika“, biciklistički klub, bioskop i motociklistički klub, noćni klub „Route 66“, kao i mnogi drugi).

Vlasništvo i uprava: Kompleks je u vlasništvu grada Novog Sada, pod upravom Javnog preduzeća „Poslovni prostor“.

Kolektivna urbana percepcija: Mada krcata sitnim uslužnim delatnostima, pogotovo onim koje se tiču čamaca i automobila, kao i lokalima noćnog života i kulturnim dešavanjima povezanim sa studentskom zajednicom, ova lokacija posmatra se kao ruinirana industrijska zona.

Fizičke karakteristike: Kompleks se prostire na približno 3,9 ha i ima 17 500 m² ukupne građevinske površine, sa objektima koji su uglavnom na jednom nivou (dva nivoa kada je reč o onima koji su okrenuti ulici), koji su uglavnom u stanju poodmakle oronulosti. Smešten je duž dunavskog šetališta, u privilegovanom području nedaleko od centra, neposredno uz Limanski park, glavnu gradsku plažu Štrand i popularno gradsko izletišta Ribarsko ostrvo. Do njega se lako stiže peške, javnim prevozom i automobilom, a ulaz je sa strane šetališta i ulice – gde je morfologija kompleksa najbolje očuvana.

Posebne karakteristike: Kompleksom dominira industrijski *genius loci*, najizraženiji u arhitektonskoj vrednosti modernog stila zdanja prema ulici (1500 m²) i bivše fabrike sa nazubljenim kosim krovovima izgrađene od cigle (1000 m²). Logistički kvaliteti koje pruža položaj i pristupačnost lokacije, kako sa reke tako i sa ulice, zajedno sa visokim i prirodno osvetljenim unutrašnjim prostorima, predstavljaju nužne uslove za aktivnosti i gradske ekonomije koji se ne mogu lako naći u drugim delovima grada.

Procena vrednosti: Uprkos izvesnom stepenu oronulosti koja otežava njegovu revitalizaciju, brodogradnja i rekreativne aktivnosti, zajedno sa svim posebnim odlikama, daju Kineskoj četvrti veliki potencijal da postane istinski dinamična tačka urbanog života – što je više nego dovoljno opravdanje za njenu zaštitu i obnovu. Diskusija bi takođe mogla biti fokusirana na iznalaženje načina da se podstakne neretko plodotvorna dijalektika između proizvodnje i rekreacije, da se otvori prostor za intenzivnije ukrštanje aktivnosti povezanih sa brodogradnjom i rekreacijom, kroz zanatske/umetničke ateljee i radionice, studentske ateljee i radionice i, naravno, male lokale različitog tipa. Važno je istaći i to da će analiza i diskusija o ovoj lokaciji biti ograničene ako se okolna mesta koja čine pojas uz dunavski rukavac, od Mosta slobode do Ribarskog ostrva, ne uzmu u obzir kao celina.

Istorijat: 1865.-1945. najveći deo kompleksa izgradila je kompanija „Šoman i Bauer“ na mestu gde se danas nalazi AD „Neimar“ – u prvo vreme njegova namena bila je proizvodnja različitih dobara od veštačkog kamena, ali njegova delatnost je ubrzo proširena na proizvodnju betona | 1946. osnovano je preduzeće „Beton“ – prva građevinska kompanija u Vojvodini | 1951. osnovano je građevinsko preduzeće za industrijsku gradnju i projektovanje „Neimar“, sa sedištem u Novom Sadu | 1976. osnovana je radna organizacija „Neimar“, u sastav koje su ušli „Neimar“, „Beton“, Novotehna“ i „Novomont“ | 1989. osnovana je kompanija „Neimar Novi Sad“ | 2006. pravni status i naziv kompanije promenjeni su u AD „Neimar Novi Sad“

Upotreba i korisnici: Kompleks se danas koristi na sličan način kao Kineska četvrt, a zauzimaju ga sitni preduzetnici sa automehaničarskim radnjama i skladišnim prostorom, u njemu radi nekoliko klubova, a tu je, kao veća kompanija, i „Neimar“.

Vlasništvo i uprava: Objekti su u vlasništvu grada Novog Sada, pod upravom grada Novog Sada i kompanije „Neimar Novi Sad“.

Kolektivna urbana percepcija: Osim kluba i spektakularnog helikoptera kojim je ukrašen ulaz u kompleks, ovo mesto se doživljava kao napuštena zona.

Fizičke karakteristike: Kompleks se prostire na približno 7,5 ha i obuhvata 12 000 m² ukupne građevinske površine, sa objektima koji uglavnom imaju jednu etažu (dve etaže imaju oni koji se nalaze uz ulicu), od kojih je većina u poodmaklom stadijumu propadanja. Smešten je duž dunavskog šetališta, u privilegovanoj oblasti u blizini Limanskog parka, glavne gradske plaže Štrand, i omiljenog gradskog izletišta Ribarsko ostrvo. Do kompleksa se lako stiže peške, javnim prevozom i automobilom, a unutra se može ući sa šetališta i ulice – sa te strane je morfologija kompleksa najbolje očuvana.

Posebne karakteristike: Kao industrijsko arhitektonsko nasleđe, kompleks ne pobuđuje osobiti interes niti ima neku naročitu vrednost. Ipak, kao mešavina pustog zemljišta i atmosfere industrijske ruševine, lokacija je idealna kao „utočište“ za upražnjavanje različitih neformalnih aktivnosti. Logistički kvaliteti koje pruža položaj i pristupačnost lokacije, kako sa reke tako i sa ulice, predstavljaju nužne uslove za aktivnosti i gradske ekonomije koji se ne mogu lako naći u drugim delovima grada.

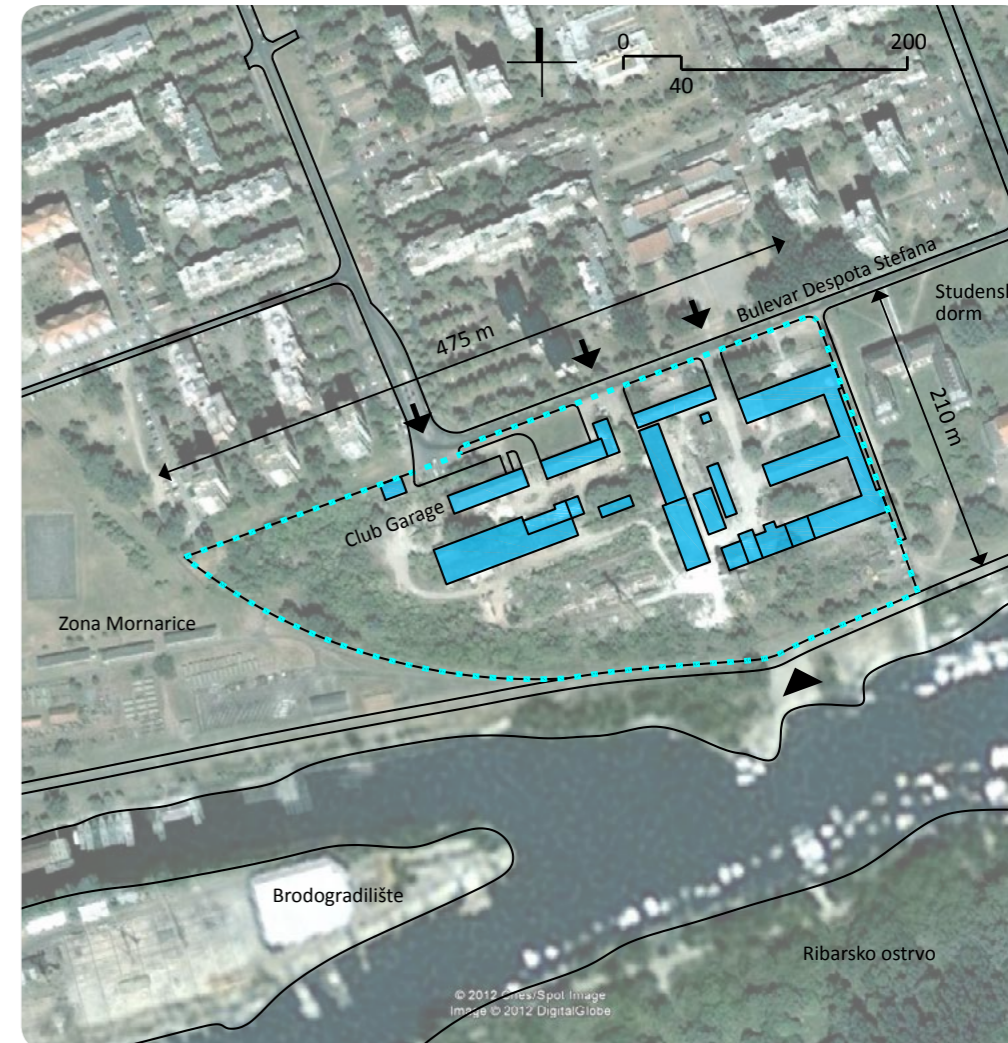
Procena vrednosti: Stepem oronulosti objekata gotovo da čini nemogućim njihovo revitalizovanje, ali kompleks istovremeno poseduje znatan potencijal da postane deo šireg okruženja budućeg urbanog života. Posebno je važno prodiskutovati osmišljavanje prelazne upotrebe lokacije, sa aktivnostima u zatvorenom i na otvorenom, naročito imajući u vidu nove korisnike, formalne ili neformalne organizacije kojima je neophodan prostor u kojem će sprovoditi svoj rad i aktivnosti. Važno je istaći i to da će analiza i diskusija o ovoj lokaciji biti ograničene ako se okolna mesta koja čine pojas duž dunavskog rukavca, od Mosta slobode do Ribarskog ostrva, ne uzmu u obzir kao celina.

1: Nivo napuštenosti kao često obeležje lokacije

2: Najočuvanije zgrade uz Bulevar Despota Stefana (uključujući upečatljiv ulaz u Garage Club)

Mornarica, 1300 Kaplara b.b.

Istorijat: Od XIX veka ova lokacija služila je u svrhe rečne plovidbe | 1945. kompleks je pripao Mornarici JNA, a zatim ga je preuzela Vojska Srbije

Upotreba i korisnici: Kompleks danas koristi rečna flotila Vojske Srbije i nedostupan je javnosti.

Vlasništvo i uprava: Kompleks je u vlasništvu Republike Srbije, a njime upravlja Rečna flotila Vojske Srbije.

Kolektivna urbana percepcija: Čitava lokacija služi potrebama vojnog aparata, bez mogućnosti pristupa, i predstavlja delom neuređenu i zapuštenu zonu koja označava kraj rečnog šetališta.

Fizičke karakteristike: Kompleks se prostire na približno 14 ha i ima 14 000 m² izgrađene površine u prizemnim objektima, pri čemu 12 000 m² otpada na barake, administrativne zgrade i druge objekte, dok preostalih 2000 m² služi uglavnom kao skladište. Kompleks je u prilično dobrom stanju, u nekim svojim segmentima čak hortikulturno uređen u značajnoj meri, uključujući i mali sportski poligon. Smešten je duž Ulice 1300 kaplara – južne granice stambenog naselja Liman IV, prostire se uz rečni rukavac i delimično se graniči sa brodogradilištem. Na nevelikom je rastojanju od Limanskog parka, i još bliže popularnoj izletničkoj destinaciji Ribarskom ostrvu. Kompleks sadrži i ograđeni deo rečnog nasipa zbog čega je na tom mestu blokirano šetalište uz Dunav. Do njega se dolazi uglavnom automobilom.

Posebne karakteristike: Najvažniji aspekt lokacije predstavlja okolni krajolik, rukavac sa marinom i splavovima, kao i obližnje „ribarsko naselje“ (sastavljeno od vikendica, restorana sa domaćim specijalitetima i drugih objekata). Nema ničega što bi se moglo istaći kao izrazita osobenost kompleksa, ni u njegovom planu ni u njegovom konkretnom arhitektonskom rešenju.

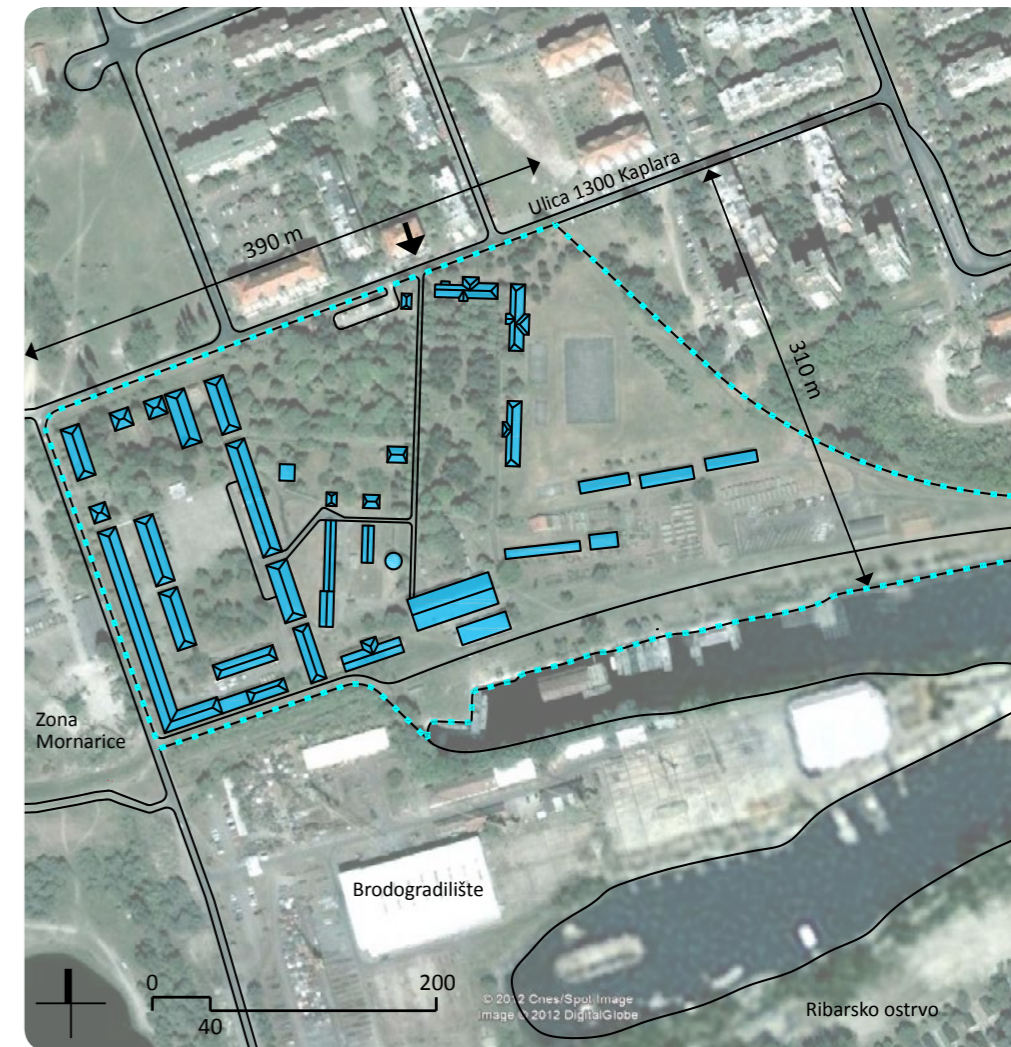
Procena vrednosti: U svetlu generalnog procesa demilitarizacije u Novom Sadu nije lako diskutovati o potencijalu koji ova parcela ima – posebno zbog ogromne vrednosti ovih 14 hektara na tržištu nekretnina, jasnog statusa vlasništva, kao i činjenice da su većina objekata i hortikultura u dobrom stanju. Diskusija nije usredsređena samo na pitanje toga kome će pripasti vlasništvo nad kompleksom i ko će njime upravljati, već i kako bi on mogao doprineti diverzifikovanju i ojačavanju specifične socio-urbane dinamike Ribarskog ostrva, okolne oblasti Limana, kao i Novog Sada uopšte. U međuvremenu, diskusija bi takođe trebalo da bude otvorena za mogućnost raspodele terminā za korišćenje i pitanje prelazne upotrebe lokacije ili jednog njenog dela – posebno uzimajući u obzir nove korisnike kojima je potreban prostor u kojem će sprovesti svoj rad i aktivnosti. Prvo proceduralno pitanje možda bi moglo da bude uklanjanje ograde na nekim mestima, što bi omogućilo da se šetalište uz reku proširi, te da neke od baraka postanu raspoložive za fleksibilne režime upotrebe – dok bi ostatak kompleksa i dalje bio pod sadašnjim restriktivnim protokolom upotrebe od strane rečne flotile. Važno je istaći to da će analiza i diskusija o ovoj lokaciji biti ograničene ako se okolna mesta koja čine pojas duž rečnog rukavca, od Mosta slobode do Ribarskog ostrva, ne uzmu u obzir kao celina.

1: Reprezentativna arhitektura kasarni

2: Susedna stambena četvrt Liman IV (igralište ispred)

Barake rečne flotile, 1300 Kaplara b.b.

Istorija: Od XIX veka ova lokacija služila je kao pomoćni prostor za susednu parcelu koju je koristila rečna mornarica | 1945. lokacija je pripala Mornarici JNA, a zatim ju je preuzela Vojska Srbije

Upotreba i korisnici: Kompleks se danas koristi kao hangar od strane rečne flotile – mahom sa ograničenim načinom upotrebe i pristupom za javnost.

Vlasništvo i uprava: Kompleks je u vlasništvu Republike Srbije, a njim upravlja Rečna flotila Vojske Srbije.

Kolektivna urbana percepcija: Čitava lokacija povezana je sa vojnim aparatom, pogotovo s obzirom na to da se naoružanje nalazi van zatvorenog prostora i da se može videti.

Fizičke karakteristike: Kompleks se prostire na ukupno 1,8 ha i ima 2500 m² izgrađene površine u prizemnim objektima. Kompleks se sastoji od četiri hangara skromnih dimenzija i portirnice na ulazu. Nalazi se između naselja Telep na zapadu i kompleksa mornarice na istoku, a pored rečnog rukavca Šodroš, gde počinje pastoralniji pejzaž. Još uvek je nedaleko od popularne izletničke destinacije – Ribarskog ostrva. Ova ograđena lokacija umnogome podseća na „deponiju“ za vojna vozila. Do nje se stiže uglavnom automobilom.

Posebne karakteristike: Kao što je pomenuto u slučaju Mornarice, najvažniji aspekt lokacije čini okolni pejzaž dunavskog rukavca i Ribarskog ostrva. Nema ničega što bi se moglo istaći kao izrazita osobenost kompleksa, ni u njegovom planu ni u njegovom konkretnom arhitektonskom rešenju.

Procena vrednosti: Pitanje budućnosti ove lokacije je, isto kao i u slučaju susednog kompleksa Mornarice, u vezi sa procesom demilitarizacije vojnih lokacija u gradu. Treba imati u vidu pre svega način na koji bi ona mogla da doprinese području u širem okruženju Ribarskog ostrva, kao i socio-urbanoj dinamici grada. Diskusija se ne tiče samo konačnog pitanja vlasništva nad lokacijom nakon demilitarizacije, nego treba promišljati i privremene režime korišćenja u tranzicionom periodu do „konačnog rešenja“.

1: Oblična stambena četvrt Liman IV

2: Susedni dunavski rukavac (prirodno obilježje)

Brodogradilište, Ribarsko ostrvo 1

Istorijat: 1950.-2001. društveno preduzeće „Brodogradilište Novi Sad“ ustanovljeno je i delovalo u oblasti izgradnje i popravke brodova – kao i proizvodnje različitih vrsta čeličnih cevi, profila i struktura (na primer za Most slobode 1981. godine, Sportski i poslovni centar Vojvodina - Spens 1981. godine i novosadski Sajam 1965.-1972. između ostalog) | 2001.-2009. brodogradilište je bankrotiralo | 2009. privatna kompanija „Navy Invest“ postala je novi vlasnik firme

Upotreba i korisnici: Trenutni vlasnici koriste zatečenu infrastrukturu i opremu kao što su proizvodne hale, platoi, rampe, kranovi i mašinerija za vršenje popravki na brodovima i izradu čeličnih delova za domaće i strane kompanije – kompleks se tek delimično i u određenim terminima koristi tokom radnih dana.

Vlasništvo i uprava: Vlasništvo i uprava pripadaju privatnoj kompaniji „Navy Invest“.

Kolektivna urbana percepcija: Kompleks se uglavnom posmatra kao „crna rupa“ u gradu – strano „telo“ u rekreativnoj oazi, zatvoreno za javnost zbog prirode aktivnosti koje se u unutar njega obavljaju, povezano sa zagađenjem, ali i kao nekada važan proizvodni pogon; oškora, takođe, povezan sa netransparentnim procesima privatizacije, kao i radničkim protestima.

Fizičke karakteristike: Kompleks se prostire na približno 10,1 ha i ima 14 500 m² izgrađene površine, sa objektima koji su uglavnom prizemni, kao i dobro ograđenim rubovima. Smešten između Ribarskog ostrva na jugu i kompleksa Mornarice na severu, ovaj kompleks sastoji se od dve proizvodne hale, proizvodnog platoa na otvorenom, te administrativnih, službenih i skladišnih zgrada lociranih na veštački stvorenom poluostrvu. Do njega se uglavnom dolazi automobilom.

Posebne karakteristike: Industrijska atmosfera njegovog veštački stvorenog pejzaža, kao i kapacitet za organizovanje jedinstvenih industrijskih aktivnosti, predstavljaju najznačajnije crte ovog kompleksa, zajedno sa okolnim predelom dunavskog rukavca i Ribarskog ostrva.

Procena vrednosti: Uprkos maloj produktivnosti u pojedinačnim pogonima, te nejasnoj politici upravljanja, nasleđe brodogradilišta i njegovih „teških“ aktivnosti daju ovoj lokaciji ogroman potencijal da postane istinski značajna i dinamična tačka na mapi urbanog života. U interesu ojačavanja polu-urbanog karaktera Ribarskog ostrva i dunavskog šetališta možda bi bilo moguće predvideti izmeštanje svih teških aktivnosti na drugu lokaciju, nakon čega bi se u velikim halama i otvorenim platformama mogla organizovati različita dešavanja, kao na primer festivali, sajmovi, mega-događaji, itd. – što bi bilo više nego dovoljno opravdanje za njegovo preosmišljavanje u cilju očuvanja i obnove (selektivno brisanje postojećih struktura kako bi se naglasile crte monumentalnosti izabranog nasleđa koje će biti sačuvano). Pod pretpostavkom takvog budućeg razvoja, kao najrelevantnije nameće se pitanje načina na koji bi trebalo organizovati raspodelu terminā za korišćenje i prelaznu upotrebu sa dolaskom novih korisnika, formalnih ili neformalnih organizacija, kojima je potreban prostor za njihove aktivnosti. Važno je istaći to da će analiza i diskusija o ovoj lokaciji biti ograničene ako se celo područje uz dunavski rukavac ne uzme u obzir kao celina.

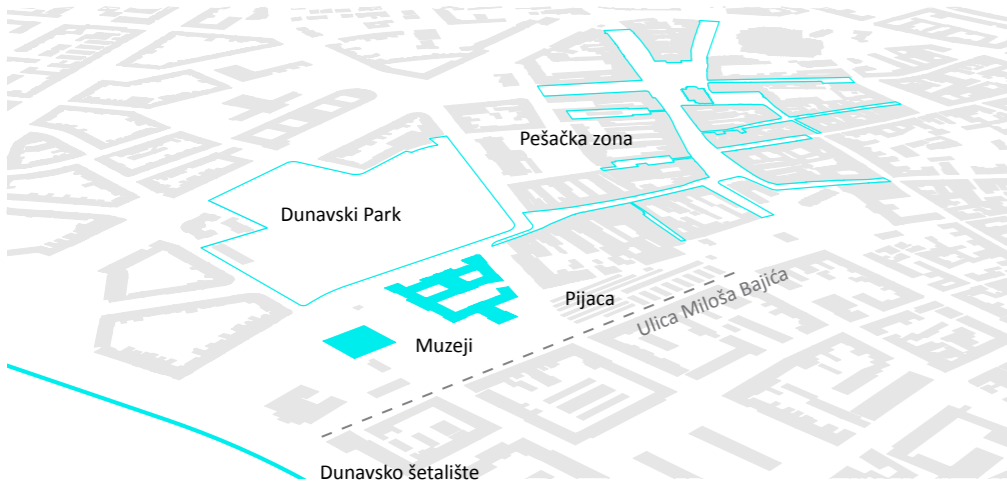
Ističu se dve prostrane visoke hale i prošireni umjetno stvoreni plato

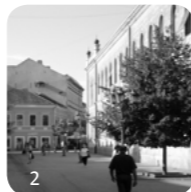
Potencijal praznina kao značajnog gradskog resursa koji može doprineti kvalitetu urbane dinamike i diverzifikaciji urbanog identiteta nadilazi specifičnu raspravu koja je prethodno postavljena za svaku od pojedinačnih praznina. Kroz daljnju analizu počinje se pojavljivati jedan više strateški nivo rasprave, s obzirom na to da uzastopno naređane praznine uz Ulicu Miloša Bajića predstavljaju sveobuhvatnu zonu. Isto se može reći za praznine u blizini Ribarskog ostrva. Naredne stranice ilustruju raspravu o ta dva urbana poteza.

S jedne strane, Potez trgovine i kulture, od Trga Republike do dunavskog šetališta, mogao bi osnažiti hiperurbani karakter i identitet gradskog centra. Kad se uzimu u obzir službeni planovi za obnovu pijace, javlja se pitanje kako uspostaviti niz skverova, sukcesivnim dodavanjem praznina koje vode prema reci preko pijačnog trga, čime se bi se obala reke povezala s pešačkom zonom. S druge strane, Potez bivše industrije i logistike, od Mosta slobode do brodogradilišta, mogao bi osnažiti polu-urbani karakter zone oko dunavskog rukavca. Kad se uzmu u obzir želje građana i službeni planovi za produžetak šetališta, javlja se pitanje kako osnažiti korisnu dijalektiku između proizvodnje i slobodnog vremena, otvarajući prostor za jače preklapanje aktivnosti vezanih uz brodogradnju i rasonodu sa zanatskim/umetničkim ateljeima i radionicama, studentskim ateljeima i radionicama, i naravno, malim lokalima različitog tipa – ili kako omogućiti da velike hale i otvorene platforme brodogradilišta prihvate različita dešavanja, poput festivala i mega-događaja. Radi se o tome kako sprovesti selektivno brisanje postojećih struktura (onih disfunkcionalnih ili u teškom stanju propadanja) da bi se poboljšala monumentalna svojstva prilično relevantnog nasleđa, i koje bi bile pravedne, nenametljive gustine i nivoi eksploatacije zemljišta jednom kad se zona počne ponovno razvijati.

Potez trgovine i kulture

1: Dunavsko šetalište – pored Kluba vojske
2: Pešačka zona 3: Dunavski park
4: Muzeji

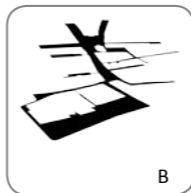
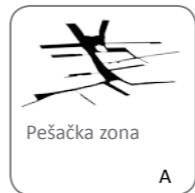

Dijagram na desnoj strani prikazuje glavne postojeće i određujuće urbane uslove za Potez trgovine i kulture, s dva najvrednija gradska dobra: dunavskim šetalištem i pešačkom zonom.

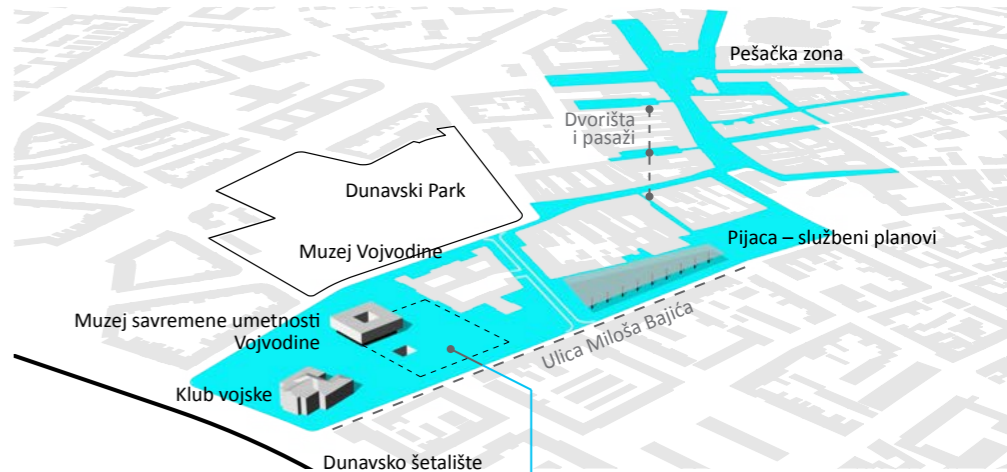

Dijagram na lijevoj strani prikazuje kako bi se pešačka zona mogla proširiti do dunavskog šetališta, omogućujući pojavu novog karaktera prostora; promenade trgovine i kulture. Polazeći od obnove pijace o kojoj se razmišlja, jedinstvena površina ili potez mogla bi proširiti paletu aktivnosti pešačke zone prema dunavskom šetalištu.

5: Trg Republike
6: Zadnja strana Muzeja savremene umetnosti, pogled na depresiju livade

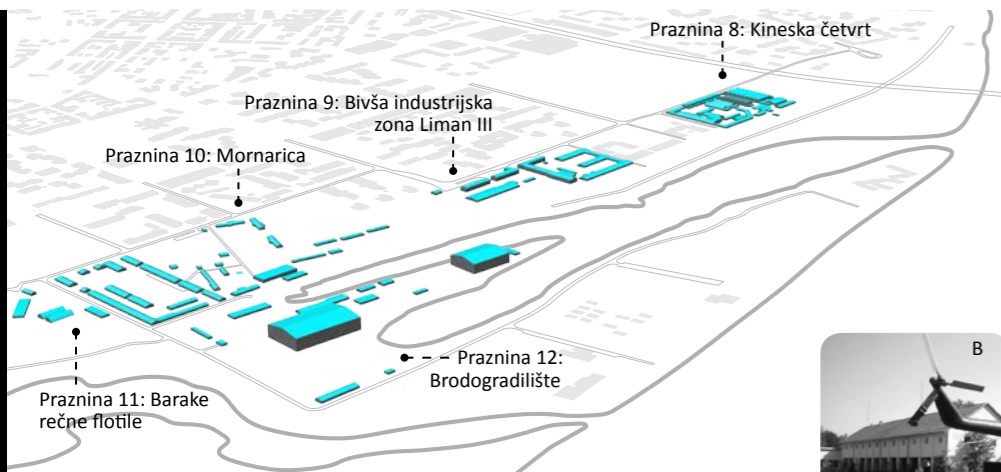
A: Pešačka zona, sadašnje stanje
B: Pešačka zona s mogućim dodatkom trga i pijace
C: Pešačka zona s dodatkom svih platoa uz Ulicu Miloša Bajića kao novo šetalište

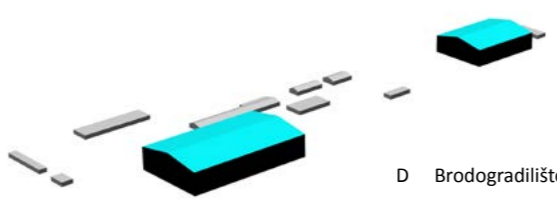
Budući Kulturni plato? "Mogućnost korišćenja nivoa prizemlja da bi se pojačale kulturne aktivnosti muzeja, poput manifestacija na otvorenim pozornicama, otvorenog letnjeg bioskopa itd."

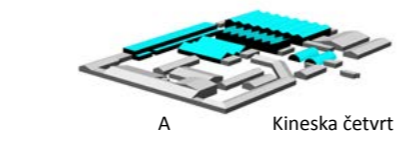
Verovatno bi drugo strateško pitanje bilo vratiti ili ne vratiti izvornu postavku Muzeja Revolucije i dodati je sadržaju MSUV, s obzirom da amblematična jugoslovenska simbioza arhitekture modernističkog usmerenja i procesa modernizacije, posmatranog prevashodno kroz proces urbanizacije, ima posebno jaku vezu sa prvobitnim nazivom i sadržajem muzeja. U ovom scenariju se otvara diskusija o tome da li bi se inicijative koncentrisane na pronalaženje idealnih uslova za smeštaj Muzeja savremene umetnosti Vojvodine zapravo mogle okrenuti prostoru koji okružuje zgradu, koristeći spuštenu nivo same parcele – otvarajući mogućnosti korišćenja nivoa prizemlja ili javnog 'platoa' za povećanje kulturno-programatskih aktivnosti muzeja, poput manifestacija na otvorenim pozornicama, bioskopa na otvorenom itd.

Potez bivše industrije i logistike

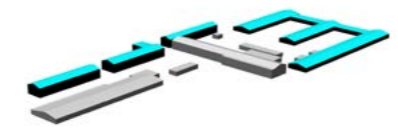
Ovaj slučaj, prikazan u glavnom gornjem dijagramu, ilustruje međudodnos praznina koje sačinjavaju Kineska četvrt, bivša industrijska zona Liman III, Mornarica, barake rečne flotile i brodogradilište – u ukupnom iznosu od 60,5 ha. Pitanja kao što su koji delovi izgrađenog tkiva trebaju biti sačuvani, bi mogla početi s najočitijim slučajevima: Kineskom četvrti, bivšom industrijskom zonom Liman III i brodogradilištem, čijih 23 500 m² bruto izgrađene površine jasno predstavlja vredan resurs u smislu industrijskog atmosferskog genius loci i graditeljske vrednosti, uz logističke kvalitete poput visokih prirodno osvetljenih prostora i pristupačnosti (reka i bulevar). Upravo to je zaliha koja predstavlja latentne kvalitete koji bi mogli dovesti aktivnosti i urbane ekonomije koje se ne mogu lako dogoditi u drugim dijelovima grada.

A Kineska četvrt

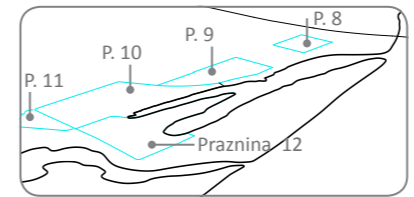
- A: Kineska četvrt
- B: Liman III
- Liman III (bivša industrijska zona)
- C: Mornarica
- D: Brodogradilište

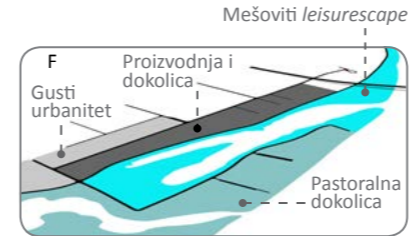
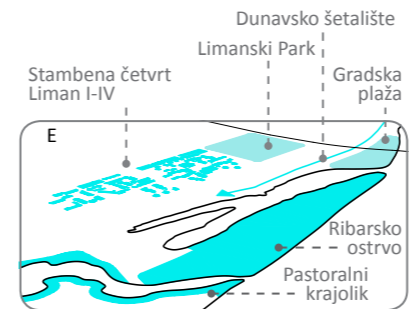
B Liman III (bivša industrijska zona)

Najupečatljiviji prostori obuhvataju Kinesku četvrt sa 7000 m², hale brodogradilišta sa 9500 m² i bivše industrijske zone Liman III sa 7200 m² (cyan na dijagramima A, B i D).

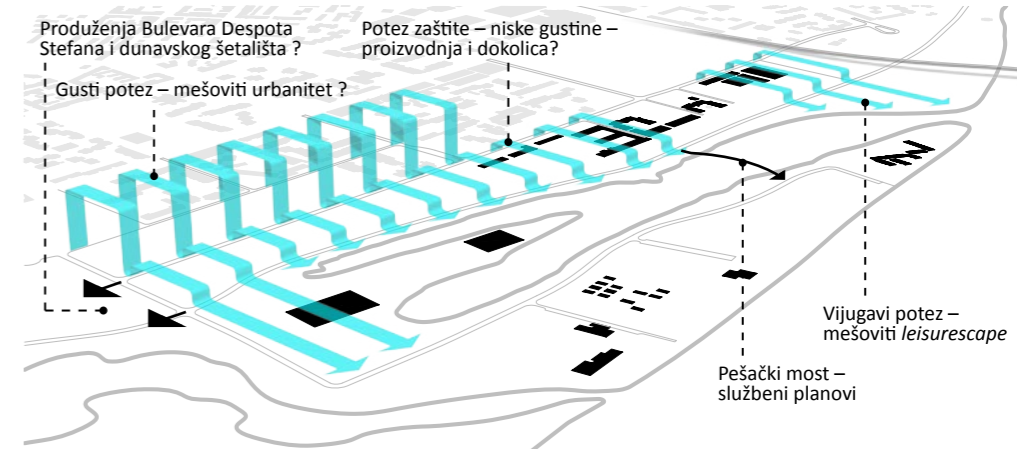
1: Ribarsko Ostrvo 2: Liman I-IV i Limanski Park 3: Dunavsko šetalište

Neupitna je potreba da se ojača specifični okoliš Ribarskog Ostrva – site specific izgrađeno tkivo malih vikendica, lokalne gastronomije i drugih lokala, s marinom i splavovima za rekreaciju građana – kao što je neupitna i potreba da se zona iskoristi u smislu buduće korisne dijalektike između proizvodnje i dokolice. Ipak, glavno pitanje se odnosi na to koje bi bile pravedne, nenametljive gustine i stepeni eksploatacije zemljišta jednom kad se zona počne ponovno razvijati. Uzimajući u obzir da će svaki budući razvoj morati da materijalno pomogne sva poboljšanja javnog prostora, glavni dijagram ispod otvara pitanje o tome gde bi se mogle pojaviti najveće gustine korišćenja zemljišta s pravednim kontekstualnim uticajem za lokalno stanovništvo, morfološkom senzibilnošću za kontekstualne silnice (Ribarsko ostrvo, dunavsko šetalište) i vredno nasleđe – kao i mogućnosti za proširenje pešačkih zona (produženja Bulevara Despota Stefana i dunavskog šetališta) s nižim gustinama u korist boljih uslova okoliša.

- E: Glavne postojeće i određujuće urbane okolnosti
- F: Prepoznavanje glavnih područja uticaja – prema kontekstualnim silama u odnosu na potencijalne projekcije teritorijalne organizacije

O autorima

Luciano Basauri je arhitekta iz Santiaga de Chile. Završio je post-diplomske studije na Berlage Institute u Holandiji nakon studija arhitekture na Universidad Central de Chile, gdje je radio kao asistent do svog dolaska u Evropu.

Dafne Berc je arhitekta iz Zagreba, trenutno doktorski kandidat na Universitat Politècnica de Catalunya u Barceloni. Završila je post-diplomske studije na Berlage Institute u Holandiji nakon studija arhitekture na Sveučilištu u Zagrebu, gdje je predavala do 2012.

Od 2007. Basauri i Berc vode **Analog**, organizaciju za projektovanje i istraživanje u proširenom području arhitekture i urbanizma. Njihov rad je objavljivan u Životu umjetnosti, Zagreb; Čovjeku i prostoru, Zagreb; Orisu, Zagreb; SPAM-Roulotte, Barcelona/Santiago de Chile; Materia Arquitectura, Santiago de Chile, među ostalim stručnim časopisima kao i u Nedovršenim modernizacijama: Između utopije i pragmatizma, UHA, Zagreb i Tourism, Dispersion, Camouflage, merz&solitude, Stuttgart.

Aleksandar Bede je arhitekta iz Novog Sada. Završio je master studije arhitekture i urbanizma na Univerzitetu u Novom Sadu. Trenutno je na doktorskim studijama iz urbanizma na Univerzitetu luav u Veneciji. Bavi se lokalnim kulturnim i urbanističkim politikama i na tim pitanjima saraduje sa Centrom za nove medije_kuda.org.

Centar za nove medije_**kuda.org** je organizacija iz Novog Sada koja okuplja umetnike, teoretičare, medijske aktiviste, istraživače i široku publiku na polju novih kulturnih odnosa, savremene umetničke prakse, novih tehnologija i društvenih pitanja. Centar_kuda.org aktivno učestvuje u nekoliko regionalnih i međunarodnih mreža oko pitanja unapređenja savremenih uslova umetničke i kulturne produkcije.

Izvori ilustracija

Fotografije Aleksandar Bede, Dafne Berc i Luciano Basauri, osim:

Omot: Branislav Lučić, Miroslav Živković, Arhiv grada Novog Sada

Strana 17: Branislav Lučić

Strana 27: Inicijativa za Društveni centar

Strana 31: Đura Đukić, Nenad Šeguljev

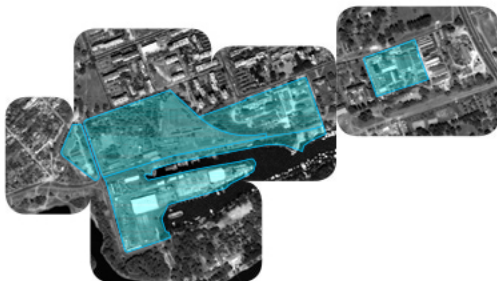
Strana 39: Đura Đukić

Strana 45: Miroslav Živković, Arhiv grada Novog Sada

Analitički dijagrami i nacrti: Luciano Basauri

Latentnost u gradu: Praznine u Novom Sadu

istražuje prirodu i mogućnosti razvoja područja u polunapušenom stanju, područja u tranziciji i konsolidovanih područja neiskorišćenog potencijala, te pitanje kako ona mogu pomoći definiciji i jačanju urbanih kvaliteta svojih okruženja. Upravo je ova latentnost ono što publikacija namerava razrešiti, bez namere predlaganja strategija, već preciznijom artikulacijom tema diskusije.

ISEN 978-96-88567-05-3

9 788688 1567053

Projekat je rezultat istraživanja **Luciana Basaurija**, **Dafne Berc** i **Aleksandra Bedea** te razgovora s lokalnim stručnjacima, kao i ljudima neposredno povezanim sa nekim od lokacija. **Centar za nove medije_kuda.org** odigrao je ključnu ulogu pri formulaciji teoretskog okvira.